

HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU'NDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR 7251 SAYILI KANUN HAKKINDA DEĞERLENDİRME

EVALUATION ON THE CODE ON THE AMENDMENTS OF THE CODE OF CIVIL PROCEDURE, NO.7251

Hakan PEKCANITEZ*

Oğuz ATALAY**

Muhammet ÖZEKES***

Özet: 7251 sayılı Kanun'la 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) birçok maddesinde ve aynı zamanda usulle ilgili farklı kanunlarda değişiklik yapılmıştır. On yıl önce kabul edilen HMK'da bu değişikliklerle birlikte yaklaşık yirmi değişiklik yapılmıştır. 7251 sayılı Kanun'la yapılan değişikliklerle HMK'da 47 madde değiştirilmiş olsa da gerçekten önemli sayılacak ve yararlı değişiklik neredeyse yoktur. Değişikliklerin önemli kısmı, uygulamada zaten bilinen, yargı kararlarıyla istikrar kazanmış ya da ifadeye ilişkin değişikliklerdir. Yapılan değişikliklerin bazıları ise HMK'nın genel sistemi ile sorunlu, adil yargılanma hakkını zedeleyen, ileride sorun doğuracak niteliktedir. Özellikle aleniyet ilkesiyle, belirsiz alacak davasıyla, ön incelemeyle, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesiyle, tahkikat ve duruşmanın ses ve görüntü nakliyle yapılmasıyla, islahla, sözlü yargılamayla, istinafla ilgili hükümlerde, mevcut sistemi bozacak ve sorun doğuracak değişiklikler yapıldığı söylenebilir. Bunların içinde özellikle istinafta yapılan değişikliklerle ilk derece-istinaf-temyiz sistemi bozulacak, istinaflar birer küçük temyize dönüşecek, istinaf asıl işlevini kaybedecektir. Ayrıca değişikliklerin hazırlanış sürecinde de katılımcı olmayan, konuyla ilgili görüş, eleştiri ve önerilerin yeterince değerlendirilmediği bir yöntem izlenmiştir. Reform adı altında çıkartılan değişikliklerin, reform yönü bulunmadığı gibi sakıncaları yararlarından daha çoktur. Bu çalışmada, 7251 sayılı Kanun'la sadece HMK'da yapılan değişiklikler, önce genel kapsamıyla sonra da maddeler çerçevesinde hem süreç hem de içerik olarak değerlendirilmektedir.

* Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi, hpekanitez@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7809-4535

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Em. Öğrt. Üyesi, oguzatalay@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-7440-1788

*** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, mozekes@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9689-1693, Makalenin Gönderim Tarihi: 19.08.2020, Kabul Tarihi: 19.08.2020

Anahtar Kelimeler: Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 7251 sayılı Kanun, Yargılama Sorunları, Yargı Değişiklikleri, Yargı Reformu

Abstract: In the Civil Procedure Code, many articles and also different laws related to the procedure have been amended by Law No. 7251. Approximately twenty changes will be made in the HMK, which was accepted ten years ago, with this amendment. Although 47 articles have been changed in the HMK with the amendment made by the Law No. 7251, there is almost no useful change that will be considered really important. The major part of the changes are those already known in practice, stabilized by judicial decisions or verbal changes. Some of the changes made are problematic with the general system of the HMK, damaging the right to a fair trial, and will cause problems in the future. Especially with the principle of publicity, uncertain debt action, preliminary examination, enlargement and modification of the claim and defense, making the investigation and hearing through voice and image transmission, correction, oral trial, and the provisions on appeal, it can be said that changes have been made that will disrupt the existing system and cause problems. Among them, the first degree-appeal system will be disrupted, circuit courts of appeal will turn into courts of cassation, and the appeal system will lose its original function. In addition, a non-participatory method, in which opinions, criticisms and suggestions on the issue were not adequately evaluated, was followed in the preparation process of the changes. The changes introduced under the name of reform do not have a reform direction and their drawbacks are more than their benefits. In this study, only the amendments made to the HMK by Law No. 7251 are evaluated both in terms of process and content, first in general scope and then within the framework of articles.

Keywords: Civil Procedure Code, Law No. 7251, Jurisdictional Problems, Judicial Changes, Judicial Reform

Giriş

7251 sayılı Kanun'la¹ Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda (HMK) 47 maddesinde değişiklik yapılmış, ayrıca usûl hükmü içeren farklı kanunlarda da düzenleme ve değişiklik yoluna gidilmiştir. Bu konuda en önemli düzenleme, tüketici uyuşmazlıklarında da zorunlu arabuluculuğun kabul edilmesidir. Bu çalışmada, asıl olarak 7251 sayılı Kanun'la 6100 sayılı HMK'da yapılan değişiklikler üzerinde durularak tartışılacak ve değerlendirilecektir.

Çok genel bir bakış açısı altında 47 madde ile HMK'da değişiklik yapılan maddelere bakıldığında, aslında birçoğunun ifade farklılığın-

¹ Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (RG, 28.07.2020, S. 31199)

dan öte geçmeyen, bilineni biraz daha açıklayan, doktrin ve yargı kararlarında ittifak edilen ve bu nedenle artık sorun olmayan hususları bir kez daha tekrar eden hükümler olduğu görülmektedir. Yapılan düzenleme ile çok ilginç bir yol izlenerek, adeta kanunun tefsirini içeren hüküm açıklamalarına gidilmiştir. Bu yönüyle konuya bakıldığında, bugün artık terkedilmiş “*yasama yorumuna*” benzer bir çaba içine girilerek, adeta hükümlerin nasıl anlaşılması gerektiğine yönelik açıklayıcı hükümlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunun yanında ya iptal edilmiş hükmün kanundan çıkartılması veya kelime değişikliği ile maddenin yeniden kaleme alınması şeklinde çok gerekli olmayan ve kanun değişikliğini gerektirmeyen düzenlemelere de rastlanmaktadır. Bazı düzenlemeler ise ilgili hükmün amacının dışına çıkan, ilerde yeni sorunlar doğuracak niteliktedir.

7251 sayılı Kanun’la yapılan değişikliklerde birkaç yararlı değişiklik dışında, olumlu sayılabilecek değişiklik yoktur. Değişikliğe bakıldığında gerçek anlamda yeni müessese olarak sadece hükmün tamamlanması getirilmiş olup onun da düzenleme şeklinde sorun bulunmaktadır. Ayrıca zorunlu arabuluculuk gibi temelleri konusunda dahi üzerinde çok ciddi tartışmaların olduğu sorunlar çözülmeden, her geçen gün derinleşen sorunlar göz ardı edilerek yaygınlaştırılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak 7251 sayılı Kanun Teklifinin sunulduğu aşamada, ayrıntılı bir çalışmayı Lexpera Blog’da yayınlamıştık.² O tarihte ortaya konulan Kanun Teklifiyle, kabul edilen 7251 sayılı Kanun arasında çok az farklılık bulunmaktadır. Bu sebeple, bu çalışmada önceki çalışmamızda belirtmiş olduğumuz hususları mümkün olduğunca tekrardan kaçınarak daha farklı bir yöntem izlemeye çalışacağız. Bu çalışmada daha çok Kanunun genel değerlendirmesi ile özellik arz eden hususlara yer verilecektir. Kanunun özellikle madde madde ayrıntılı değerlendirmeleri için daha önce yaptığımız çalışmaya bakılması yararlı olacaktır. Bu çalışmada önce Kanun değişikliğine ilişkin genel bir bakış ortaya konulacak, sonra kategorik olarak düzenlenen hükümler ele alınacaktır.

² Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özeker, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin (2020) Değerlendirilmesi”, <https://blog.lexpera.com.tr/hmk-ile-bazi-kanunlarda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-teklifinin-2020-degerlendirilmesi/> (30.03.2020).

A. Kanun Değişikliği İle Sorunların Çözüleceğini Düşünmekten Kaynaklanan Kronik Yanılgı

Son yirmi yıldır–temel kanunların gözden geçirilmesi ve temel kanunlarla ilgili değişiklik yapılması çalışmalarının sonucu olarak 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Henüz dokuz yılını tamamlamak üzere olan böyle bir temel kanun, bu son değişiklikle birlikte 18 kez değiştirilmiştir. Bu durum, temel sorunların göz ardı edilerek ve o sorunlara eğilmeden, sadece kanun değişikliği ile sorunun çözüleceği yanılgısından kaynaklanmaktadır. İşin ilginç tarafı çoğunlukla da “**reform**” adı altında yapılan bu çalışma ve değişikliklerin, çözüm üretmek yerine, yeni sorunlar doğurma potansiyeli olduğu görülmektedir. Bu kadar kısa sürede bu kadar sık değişiklik yapılması, bunun çare olmadığını ve yeni sorunlar doğurduğunu göstermesi bakımından aslında yeterlidir. Nitekim daha önce yürürlükte olan 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda da birçok değişiklik yapılmış ancak istenen sonuç elde edilememiştir. Ancak bir mukayese yapıldığında, dokuz yılda HMK'da yapılan değişiklik sayısı, seksen yıldan fazla yürürlükte kalan HUMK'daki değişikliğin yarısını geçmiştir. Bu değişiklik yapma isteği çare olmadığı gibi, kanunun temel anlayışını ve sistematikliğini bozması, kanunları erozyona uğratması, uygulamanın istikrar kazanmasının önüne geçmesi, asıl sorunların göz ardı edilmesi sebebiyle istenenin tersi sonuç doğurmaktadır. Sonucunda olduğu üzere, bu çalışmaların birçoğunda da ilgili kişi ve kurumlarla yeterince tartışılmadan, eleştiriler dikkate alınmadan kabul edilen değişiklikler sorunu daha da büyütülmektedir.³ Bu kadar tecrübe ve somut duruma rağmen, kanun değiştirerek sonuç elde edileceğini düşünmek boşuna çabadan, zaman kaybından, mevzuat karışıklığının sebep olacağı sonuçlarla karşılaşma ve gerçek sorunları ötelemekten başka bir şey değildir.⁴

³ Bkz. Pekcanitez/Atalay/Özekes, Değerlendirme, A, 1; Hakan Pekcanitez, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Erozyon Süreci”, *TBBD* 2017 (133), s. 211 vd.

⁴ Nitekim şu anda Değişiklik Teklifinin Bilim Komisyonu Başkanı olan Sayın Prof. Dr. Selçuk Öztek de, 6100 sayılı HMK'nın henüz kanunlaşmadan değerlendirildiği 2006 yılındaki V. Medenî Usul ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı'nda benzer konuya dikkat çekmiş ve önemli kısmına bizim de katıldığımız şu ifadelerle yer vermiştir: “Ne zaman bizim adalet sistemi yavaş işlese ya da bazı sorunlar ortaya çıksa, siyasi iktidarlar en kolay çözüm olan Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nu değiştirme yoluna hep gitmişlerdir. Benim hesabıma göre 28, fakat bir başkasının belirttiğine göre 26 değişiklik yapılmıştır Usul Kanununda. Bir türlü çevresel sorunlar

Yargının temel sorunları herkesçe bilinmektedir. Bu sorunlar her yıl adli yıl açılışındaki konuşmalarda dile getirilmekte, barolar ve ilgili yargı kurumlarınınca ortaya konulmakta, akademik çalışmalara konu olmaktadır; hatta neredeyse artık hukuk fakültesi öğrencilerinin bilgi seviyesindedir. Bunları burada tekrar etmek malûmun ilânından başka bir şey değildir. Bunlar bilinen, ama çözülmeyen, çözülmek istenmeyenler sorunlar silsilesi haline gelmiş, her geçen gün kartopu gibi büyümektedir. Bu sorunlar yeni adliye binası inşa etmekle, alt yapıda teknik bazı iyileştirmelerle, “reform” adı altında kanun değişiklikleri ile çözümün çok ama çok ötesindedir. Daha önceki çalışmalarımızda bu konuya defaatle dikkat çektiğimizden burada ayrıntısına girmeyeceğiz. Ancak en azından 6100 sayılı HMK yürürlüğe girdiğinde özellikle vurguladığımız ve zaman içinde de dikkat çektiğimiz sorun ve konu başlıklarına dikkat çekmek yeterli olacaktır. Bu noktada bilinenleri tekrar etmek ve kanun değiştirmek yerine önce çözülmemiş ve üzerine gidilmemiş sorunları incelemek gerekir.

görülme istenmemiştir. Tebligat sorunu, adli polis gerekli mi değil mi, hâkimlerin bilgi yönünden kalitesi, avukatların kalitesi gibi daha bir sürü sorun. Fakat şunu da itiraf etmek gerekir ki, bu değişiklikler nedeniyle Usul Kanunu gerçekten bir yamalı bohçaya dönmüştü. Bunun bir derlenip toparlanmasın, muhtemelen bir insicama kavuşturulmasına ihtiyaç vardı ve dili bakımından çok aksıyordu, bazı yerlerde son derece Türkçe sözcükler, diğer yerlerde ağdalı Osmanlıca. O itibarla böyle bir değişiklik fikri kanaatimce, her şeye rağmen, uygun olmuştur.

Burada komisyon, yine kanaatimce çok uygun olan bir yöntemi benimsemiş ve bizim 75 yıllık müktesebatımıza bir ölçüde sadık kalmıştır. Bu müktesebatın bir kenara silinip atılması için ben bir neden göremiyorum. Bir de gerekçelerinde önemli bir tespit yapmışlar, aslında Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun değiştirilmesi yönünde bir tazyik, bir tespit yoktur diyorlar. Dolayısıyla işin özünü muhafaza etmek suretiyle yeni hükümler getirmeleri son derece iyi olmuş.

Benim şahsi kanaatim, detaya girmeden, iyi bir Tasarı olduğu, derli toplu, kendi içinde tutarlı, bir reform niteliğinde değil, fakat tabii reform yapabilmek için çok değişik çalışma yöntemleri benimsemek lazım. Yani, bu çalışma yöntemleri komisyonların nasıl çalışma yaptığını hepimiz biliyoruz. Hafta sonları gelip iki saat, üç saat, beş saat çalışmakla bir reform yapmak pek mümkün değil gibi görünüyor bana”. (Selçuk Özbek, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirmesi”, II. Oturum, 3. Bölüm, Tartışmalar, Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı V, TBB Yayını, Ankara 2007, s. 144 vd.).

Sayın Özbek çok haklı olarak asıl sorun olan ve “çevresel sorunlar” şeklinde ifade ettiği sorunları çözmek yerine, siyasi iktidarların en kolay çözüm olarak kanun değişikliğine başvurmasını eleştirmiş ve sık yapılan değişikliklerle usul kanunlarının yamalı bohçaya döndüğünü belirtmiştir. Ancak, HMK’ya yapılan yama sayısını hızla HUMK’a yapılanı geçmektedir. Bütün bunlara rağmen temel bir kanunun bazı maddelerinde 7251 sayılı Kanunla yapılan değişiklik 3. Yargı Reformu Paketi olarak açıklanmıştır.

Bugün yargıda en temel sorun insan kaynağı sorunudur. Onun da temelinde hukuk fakültelerinin sayısı, yapısı, kütüphanesi, eğitimi ve akademik kalitesi gelmektedir. Bunda ilerleme bir yana, sürekli gerileme söz konusudur. Yine insan kaynağının mutlak bir parçası olarak, hukuk mesleklerine kabulde ciddi, objektif, bu mesleklerin ağırlık ve sorumluluğuyla uyumlu bir eleme, değerlendirme süreci söz konusu değildir. Hâkimlik ve savcılıkta bu durum neredeyse göstermelik hale gelmiş, avukatlıkta ise niteliği zaten tartışmalı olan sınav sürekli ertelenerek ve zamanı uzatılarak uygulanamaz hale gelmiştir. Ayrıca stajların içeriği ve niteliği ile süresi ve amaca uygunluğu tartışmaya açıktır. Aynı şekilde meslek içi eğitim, ilerleme, mesleğin bağımsız ve tarafsız şekilde yürütülebilmesi yolunda da bir olumlu gidiş yoktur; bilakis her geçen gün bu konuda eleştiriler artmaktadır.

6100 sayılı HMK kabul edildiğinde ısrarla ve özellikle vurgulanmasına rağmen, gerçek, doğru ve olması gereken şekilde, aynı zamanda kariyer aşaması olarak bir hâkim yardımcılığı sitemine geçilememiştir. Hatta önemi sebebiyle başlangıçta HMK'nın gerekçesinde yer verilen bu husus, daha sonra gerekçeden çıkartılmıştır. Bugün bu yönde bazı tartışmalar yapılsa da gündem de olan veya dışarıya yansıdığı kadarıyla bilinen öneriler hâkim yardımcılığı değil, stajın farklı bir türüdür. Görünen odur ki, hâkim yardımcılığının dahi ne olduğu tam anlayamamıştır. Bu da sorunu çözmek yerine daha yeni sorunlara yol açacak bir düşüncedir; hatta böyle bir hâkim yardımcılığının olmasındansa olmaması daha iyidir. Bir şeye istenenin ismini vermekle, o şey istenen olmayacaktır.

6100 sayılı HMK kabul edildiğinde gerek gerekçede belirtilen gerekse bilim komisyonu üyeleri ve konuyla ilgili kişilerce vurgulanan, ısrar edilen tedbirlerin önemli kısmı alınmadığı gibi, bazıları da zamansız bir şekilde uygulamaya girmiş, hatta ısrarla yapılmaması önerilen bazı hususlara yer verilmiştir. Aynı şekilde mutlaka HMK ile birlikte düzenlenmesi gereken özel mahkemeler ve özel yargılama usûllerine ilişkin kanunlara dokunulmamış, daha sonra yapılan bazı düzenlemeler ise göstermelik, hatta amaca hizmet etmeyen düzenlemeler şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bunun tipik örneği ise İş Mahkemeleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerdir.⁵

⁵ Bu konuda bkz. Muhammet Özkes/Murat Atalı, "7036 sayılı Yeni İş Mahkemele-

6100 sayılı HMK kabul edildiğinde, istinaf sistemi üzerine bir yapı inşa edilmiş, kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte istinaf sisteminin de uygulamaya sokulacağı esas alınmıştır. Ancak, bu gerçekleşmemiş, istinaflar hem geç hem de yargının en sorunlu zamanında, ayrıca amaca uygun olmayan sayı ve nitelikte uygulamaya sokulmuştur. Bu sebeptir ki, bugün istinaflar yargılamaya katkı yerine, yeni bir sorun kaynağı olarak görülmektedir. Mevcut durum böyle iken, 7251 sayılı Kanun'la istinaflarla ilgili yapılan değişiklik çok ciddi sorunlara yol açacak ve istinafları istinaf olmaktan uzaklaştıracak, adeta birer küçük temyiz haline getirecektir ki, bu Kanundaki sistemin bozulmasına neden olacaktır.

6100 sayılı HMK ile birlikte adil yargılamayı güvence altına alan, taraf ve vekillerinin etkinliğini artıran hükümler kabul edilmiştir. Ancak zaman içinde bununla uyumlu yapılması gereken çalışmalar gerçekleştirilmemiş, hatta geriye gidiş söz konusu olmuştur.⁶ Nitekim 7251 sayılı Kanun'la da bu konuda yeni sorunların ortaya çıkma ihtimali kuvvetlenmektedir.

Özetle birçoğu herkesçe malum olan ve bazılarına da ayrıca yukarıda değinilen sorunlar gerçek anlamda çözülmeden, sadece kanun değişikliği ile sonuç elde edileceğini düşünmek, bugüne kadar bu konuda elde edilen tecrübeye ve yaşananlara tamamen terstir. Bu anlayış bugüne kadar sonuç vermediği gibi, bundan sonra da sonuç vermeyecek, gerçekten ihtiyaç olmayan ve amacına uygun yapılmayan sık kanun değişiklikleri, mevzuat karmaşasından ve kalabalığından öteye geçmeyerek uygulamayı daha da sorunlu hale getirecektir. Aynı

ri Kanunu Üzerine Eleştiri, Değerlendirme ve Öneriler", Yeni İş Mahkemeleri Kanunu Üzerine, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul Üniversitesi İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul/23 Aralık 2017 (Toplantı Kitabı: Edt. Ö.Ekmekçi vd., İstanbul 2018, s. 41 vd.); aynı toplantıda Prof. Dr. Hakan Pekcanitez tarafından yapılan değerlendirmeler de bu yönde önemlidir (s. 124 vd.); ayrıca Muhammet Özekes, "Zorunlu Arabuluculuğun Hak Arama Özgürlüğü ve Arabuluculuk İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi", Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu, Yargıtay'ın 150. Kuruluş Yılı Dönümü Etkinliği, Yargıtay ve AYBÜ Hukuk Fakültesi, Ankara/6-7 Aralık 2018, Toplantı Kitabı, Ankara 2019, s. 111-136.

⁶ Bilim Komisyonu tarafından hazırlanan Teklifte duruşmada bulunan avukatların hâkim tarafından dışarı çıkarılması hakkında bir düzenleme yer almışsa da, bu teklif kanunlaşmamıştır. Ancak bu yöndeki düzenleme önerisi yukarıdaki düşüncüyü haklı göstermeye yeterlidir.

konularda sık sık kanun değişikliği yapılması, hâkimler ve avukatlar bir yana, konunun uzmanlarının dahi meseleleri izlemesini ve çözüm üretmesini güçleştirmektedir. Keza, bir konuda belirli bir uyum yakalandıktan, belirli görüş birliği ve içtihat birikimi oluştuktan sonra, en azından bunlara bir şans vermeden sık sık değişikliğe gitmek istikrarsızlığa yol açmaktadır. Doktrin ve uygulamanın bir konuda birikimini artırması, hükümleri yorumlaması, varsa boşlukları doldurması, içtihatların oluşması ve bunların istikrar kazanması bir anda olacak şeyler değildir. Çok sık değişiklikler, bunlara fırsat tanımayarak sağlıklı bir hukuk uygulamasını mümkün kılmamaktadır. Nitekim 7251 sayılı Kanun değişikliğine bakıldığında, birçok hükmün aslında ihtiyaç olmayan, yorum ve içtihatla çözülecek lafzî değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu ise, aslında lafzî değişiklik ve açıklama getirildiğini fark etmeyen uygulamanın, sanki yeni bir hüküm getirilmiş gibi, istikrar kazanmaya başlamış hükümlerde daha farklı bir uygulamaya yönelmesi tehlikesini içinde barındırmaktadır. Bugün hukukumuzun artık yeni mevzuata değil, yeni bir bakış açısına, doğru hukukçuların yetişmesi ile hukuk mesleklerinde doğru bir yaklaşıma, doğru ve istikrarlı bir uygulamaya ihtiyacı vardır. Bugün en son ihtiyaç duyulacak şeyin mevzuat değişikliği olduğu söylenebilir. Yaklaşım, bakış açısı, hukuk anlayışı ile uygulama değişmediği sürece, mevzuat değişiklikleri, sadece sorunları ötelemek ve sorunları çözüyormüş gibi yapmak anlamına gelecektir. Karşılıksız para basmanın enflasyonu artırması, paranın değerini düşürmesi gibi, gereksiz ve sık sık mevzuat değişikliği de hukukta enflasyona yol açmakta, kanunun ve hukukun değerini düşürmektedir.⁷

7251 sayılı Kanun'un temel gerekçelerine bakıldığında, yargıdaki gecikmenin ve sorunların asıl sebebi adeta Hukuk Muhakemeleri Kanunu'ndan kaynaklanmış gibi bir sonuç çıkmakta; değişiklikle bu sorunların aşılacağı ve daha etkin bir yargılama yapılacağı(!) ileri sü-

⁷ Sürekli kanun değişikliği ile hukuk sisteminde reform yapmak isteyen ülkelerden Yunanistan'da 2014 yılında Barolar Birliği bu sebeple önce üç gün, ardından on günlük grev yapmıştır. Keza İtalya'da da 2014 yılında akademisyenler yargının sorunlarının çözümünde başarılı olamayan bu kanun değişikliklerine karşı reform adı altında yapılan çalışmaların durdurulmasını talep etmişler ve reform yerine daha ciddi çalışmalar yapılmasını yönünde bildiri yayınlamışlardır (Hakan Pekcanitez, Reform Kurumları, XV. Dünya Usul Hukukçuları Kongresi, 25-28 Mayıs 2015, İstanbul 2016, s. 409).

rılmektedir. Bu gerekçenin isabeti bu hükümlerin bir süre uygulanmasından sonra daha da iyi anlaşılacaktır. Bu bakış açısı, yukarıda belirtilen, mevzuat değişince her şeyin değişeceği yanılığının bir sonucudur. Kanun değişikliği dışında yaşanan sorunların çözümü için çok daha geniş kapsamlı, sistematik ve uzun süreli bir çalışma gerekmektedir. Halbuki kanun değiştirmek kolay, basit, ancak yetersiz bir denemdir. Öyle olunca kanun değişse de sorun değişmemekte, hatta kanununun değişmesi sorununun büyümesine yol açmaktadır.

B. Kanunlaştırma Sürecine İlişkin Tespitler

Kanunun hazırlanmasında ve TBMM'ne sunulmasındaki çok temel anayasal sorundan sonra, hazırlık sürecinde yeterince tartışılması da başka bir sorundur. Bunun sebeplerinden biri, yukarıda açıklandığı üzere Anayasadan kaynaklanan düzenlemedir. Her ne kadar 7251 sayılı Kanun'la HMK'da yapılan değişikliklerin de bir bilim kurulu tarafından hazırlandığı belirtilse de önceki başlık altında belirtildiği üzere bunun sağlıklı bir hukukî temeli mevcut değildir.

Değişikliğin henüz Teklif aşamasında olduğu zaman diliminde, Lexpera Blog'da yayınladığımız ayrıntılı çalışmada, değişiklik teklifinin yeterince tartışılmadığı ve eleştirilerin de tam olarak değerlendirilmediğine ilişkin ifademiz üzerine, yapılan değişikliklerle ilgili Bilim Komisyonunun Değerli Başkan ve Üyelerince kaleme alınan ve değişikliği değerlendiren makalede, bu eleştirmeye cevap olarak çalışmanın hangi kurum ve kişilerle paylaşıldığı liste halinde gösterilmiş, bu çerçevede hangi çalışmaların yapıldığı ayrıntılı olarak açıklanmış, yaptığımız bu eleştiriye karşı da şu ifadeler yer verilmiştir:

“Tasarı'nın görüşe sunulmamış olduğu, en azından konunun uzmanlarının görüşünün alınmadığı, mesleki kuruluşlar, hukuk fakülteleri, yargı organları ve hukuki kurumların görüşlerinin değerlendirilmediği; uygulamacıların Tasarıyı ancak tasarı haline (“teklif” olacak) gelip TBMM'ye sunulduğunda öğrenilebildikleri; ilgili kişi ya da kuruluşlarla paylaşmadan, tartışmadan, değerlendirilmeden temel kanunlardaki değişikliklerin kabul edilmesinin fayda sağlamayacağı; avukatların ve baroların konuyla ilgili kurumsal görüşünün alınmadığı ileri sürülmüştür.

Yukarıda yaptığımız açıklamalar ve belirttiğimiz veriler dikkate alındığında, gerçeği asla ve kesinlikle yansıtmayan ve hem Adalet Bakanlığı'na hem

*de Bilim Komisyonuna karşı büyük ve vahim bir haksızlık teşkil eden böyle bir eleştirinin nasıl ileri sürülebildiğine doğrusu bir anlam verememekteyiz”.*⁸

Bilim Komisyonunun da belirttiğimiz eleştirilerin bir kısmıyla, özellikle yargılama alt yapısı, insan unsuru, kanundaki yeknesaklık ve hukukî güvenliğin bozulmasına ilişkin değişikliklerin bir bölümü (örneğin, parasal sınırlar konusundaki kanunda HMK istikrarlı ve sabit bir sistem kabul etmişken tekrar belirsiz rakamlara dönülmesi gibi⁹) ve benzeri noktalarda bizlerin görüş ve eleştirilerine katıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰ Bu sebeple, eleştirilerimiz bir bütün olarak dikkate alınmalıdır. En önemlisi bilim komisyonunun hazırladığı taslak önce Adalet Komisyonu ardından Mecliste görüşülerek kabul edildikten sonra, hepimiz için uygulanacak kanun hükümleri haline gelmektedir. Bununla birlikte, çok temel akademik noktalarda ve açık çelişkilerde, en azından bunların Bilim Komisyonunca da değerlendirilmesini veya teklifte bulunacak irade nezdinde dikkat çekilmesini beklemek hukuk adına haklı bir beklentidir; göz göre göre bilinen bir yanlışın sürdürülmesini haklı kılacak bir gerekçe olmamalıdır.

Bu eleştirilerimizin önemli bir kısmını bugün ve sadece bu değişiklik için de yapıyor değiliz. Yıllardan beri bu eleştirilerimizi yapmaktayız; ayrıca 6100 sayılı HMK'nın kanunlaşma aşamasında da bu

⁸ Selçuk Öztekin/Sema Taşpınar Ayvaz/Serdar Kale, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi'ne İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi”, *TBBD 2020 Temmuz-Ağustos* (149), s. 83.

⁹ Kanundaki parasal sınırların her yıl değişen, takibi güç, karışıklığa, zaman ve emek kaybına yol açan, hukukî güvenliğe aykırı şekilde düzenlenmesinin kimin icadı olduğu, HMK'da bu sorun giderilmişken kimin tekrar bu sorunlu yapıya dönmeyi önerdiği açıkçası belirsizdir. Çünkü değerli yazarların makalesinden anlıyoruz ki, değişiklik ile ilgili Bilim Komisyonunun hâkim ve akademisyen üyeleri bu yanlış yönetime tamamen karşıdır (Öztekin/Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 86). Zaten neredeyse tüm doktrin de bu konuda aynı görüştedir; avukatlar da bu belirsizlikten şikâyetçidir. O zaman hukukun ve yargının temel unsurları hâkim, avukat, öğretim üyeleri böyle hukuku zorlayan bir düzenlemeye karşıysa, hangi güç (ve en önemlisi de hangi gizemli maksatla) bu tasvip edilmeyen değişikliği yapmaktadır? Kimseye faydası olmayan ve kimsenin paylaşmadığı bu yanlışın neden dönülemediği? Hem Kanunun asıl yapıldığı sıradaki hem de değişiklik kanununun Bilim Komisyonunun da görüşü ve önerisi varken neden ilerleme kaydedilememektedir? Geriye bir tek, yargı bürokrasisinin ısrarı akla gelmektedir. Yargının tüm bileşenlerinin fayda görmediği, yanlış bulduğu bu yöntemde ısrar edenlerin de amacının ne olduğu belirsizdir. Gerçekten ilginç ve insan aklını zorlayan bir durumla karşı karşıya bulunmaktayız.

¹⁰ Öztekin/Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 92.

eleştiri ve değerlendirmelerimiz muhataplarına iletilmiş, ısrar edilmiş ve dikkat çekilmiş; bu çerçevede bugün yanlış olarak ortaya koyduğumuz hususların bir kısmından o dönemde vazgeçilmesi mümkün olmuş (fakat maalesef daha sonra tekrar gündeme getirilmiş), dikkate alınan ve değerlendirilen eleştiri ve öneriler için hukuk ve geleceğimiz adına teşekkür edilmiş, gerçekleşmeyenler ise açıklıkla ortaya konularak eleştirilerimiz sürdürülmüştür. Ancak tüm bunlar açıkça ve bir kısmı değerli yazarların da katıldıkları toplantılarda gerçekleşmiştir.

Sürekli kanun değiştirme yönündeki karşı konamaz eğilim, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden iki yıl sonra gerçekleşmiştir. Bu konuda yapılan toplantılar sonunda yapılan eleştiri ve öneriler genel olarak tartışıldığında, bu kadar yeni bir kanunun hemen değiştirilmesinin yanlış olacağı, kanuna güveni azaltacağı, bu konuda var olan sorunları uygulamanın içtihatlarla, yorum ile ve boşluk doldurarak yerine getirmesinin isabetli olacağı sonucuna varılarak bu çabadan vazgeçilmiştir. Ardından 2017 yılında yeni bir taslak gündeme gelmiş ve bu taslak ilgili kişi ve kurumlarla tartışıldıktan sonra, ardından hiçbir ses çıkmamış ve bu değişiklikten de vazgeçildiği umulmuştu.¹¹ Üç yıl sonra ortaya çıkan Teklifin en son halinin kapsamlı değerlendirilmesi yapılmamış, akademik alanda tartışılmamış, özellikle barolar ve hukuk kurumlarının taslağın son hali hakkında görüş bildirme imkânına sahip olmamıştır. Unutmamak gerekir ki, bu üç yıl içinde sosyal, siyasî, ekonomik ve hukukî alanda hızlı gelişmeler olmuştur. Yargıtay'ın uygulaması bazı uygulamaları değiştirmiş, pek çok eser üretilmişken üç yıl önceki HMK görüşlerinin değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir. Kaldı ki Teklifte, daha önceki taslakta yer almayan pek çok önemli düzenleme hakkında bir paylaşım ve tartışma yaşanmamıştır.

Bu konuda en çarpıcı, somut, tereddüt doğurmayacak bir örnek olarak HMK m. 353'de yapılan değişiklik (m. 353/1-a-6) gösterilebilir. Bu hükümdeki değişiklik 2017 yılında görüşe gönderilen metinde bu şekilde yer almamaktadır. Oysa aşağıda ayrı başlık altında ve daha ayrıntılı açıklanacağı üzere, ilk derece-istinaf-temyiz sistemindeki dengeyi bozan, hatta istinafları neredeyse istinaf olmaktan çıkartıp adeta küçük temyiz haline getirme tehlikesi bulunan, belki de 7251 sayılı

¹¹ Bu konuda bkz. Öztekin/Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 79-80.

Kanun'la yapılan değişiklikler içinde en kritik değişiklik bu değişikliktir. Bu kadar önemli, ciddi, uygulamada önemli sonuçlara yol açacak, sistemi bozacak hüküm hiç tartışılmamış, değerlendirilememiştir. Bu sebeple üç yıl önce Teklifin görüşe gönderildiği, birçok kurum ve kişinin görüşünden yararlandığı düşüncesi karşılık bulamamaktadır. Diğer hükümler istenilen şekilde tartışılmış olsaydı dahi, sadece bu hükmün tartışılmamış olması bile bu Teklifin değerlendirilmesi bakımından çok önemli bir eksiklik olarak karşımızda duracaktı.¹²

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere üç yıl önce alınan görüşlerin, üç yıl sonra ortaya çıkan Teklif ile ilgili güncel bir değerlendirme olduğu söylenemez. Teklifin son haliyle ilgili görüş alınmadığı gibi; bazı yanıtlara dikkat çekmek için Teklifin en son haline ilişkin eleştiri, değerlendirme, katkı amacı taşıyan akademik çalışmaların da bu son noktada hiç değerlendirilmediği de görülmektedir. Bunun en somut örneği konuyla ilgili hazırladığımız ve yukarıda atıf yapılan *Lexpera Blog*'da yer alan çalışmamızdır. Görüşe sunulmadığı için resmî görüş bildirmek mümkün olmasa da kanunlaşmadan önce kamuoyuna yansımaları sonucu Teklif hakkında, tarafımızdan hem genel olarak hem de tek tek maddeler ayrıntılı şekilde değerlendirilmiş, geniş kitlelerin

¹² Kaldı ki, bu konuda Teklife ve Değişikliğe ilişkin görüş bildirme imkânı olmasa da, istinafin ele alındığı XV. Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı'nda, Prof. Dr. Muhammet Özkes'in "İstinaf İncelemesi Sonrasında Verilecek Kararlar" konulu tebliğinden sonra tartışmalar kısmında, konunun Sayın Prof. Dr. Selçuk Öztekin tarafından da gündeme getirilmesi sonucu, konuyla ilgili değerlendirme yapılmış; o tarihte değişikliğin henüz bu hali söz konusu olmasa da, m. 353/1-a-6'da yapılacak düzenlemede çok dikkatli davranılması gerektiği, "hiçbir" ve "hiç" ifadeleri yerine konulacak başka kelimelerin daha sakıncalı olacağı belirtilmiş, en azından belirli bir süre bu hükme dokunulmaması gerektiği, doğuracağı sakıncanın getireceği faydadan fazla olacağına dikkat çekilmiştir (Muhammet Özkes, "İstinaf İncelemesi Sonrasında Verilecek Kararlar", Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde İstinaf, Ankara 2018, XV. Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı s. 187). Keza Pekcanitez tarafından Yargıtay'ın 150 kuruluş yıldönümü sebebiyle yapılan toplantıda sunulan tebliğde, bu yöndeki uygulama eleştirilerek bu maddenin doğru uygulanması açıklanmaya çalışılmıştır (Hakan Pekcanitez, "Yargıtay Yönünden Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Değerlendirilmesi", *TBB* 2019/144, s. 400 vd.). Doktrinde de, değişiklikle ilgili çalışmayı kaleme alan yazarlar hiç yerine getirilen "önemli" sözcüğünün de aslında sorunu tam çözen niteliği bulunmadığı, asıl sorunun mahkemelerin yorumu olduğunu belirtmişlerdir (Öztek/Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 142-143). Daha iyi bir düzenleme yapılamıyorsa, mevcudu bozmayı anlamlandırmak zordur. Kaldı ki, bu bile hükmün içtihatlarla olgunlaşması ve doğru uygulamanın sağlanması için daha zamana ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

ulaşabileceği elektronik ortamda bir yayın olarak ortaya konulmuş ve kamuoyu ile paylaşılmıştır. Burada amacımız, son halinin kimseyle paylaşılmadığı bu Teklif hakkında son değerlendirme, eleştirilerimizi akademik görev olarak yapmak, hiç değilse bazı açık yanıtlara dikkat çekmekti. Bu yöndeki çabamızın amacı, başkalarının veya çalışmaya emek verenlerin iyi olmadığını değil, yapılanın daha iyi olmasını sağlamaya yönelik olmuştur.

Buna rağmen, bir kısmı çok ciddi, bir kısmı ise aslında şekli olan değerlendirme ve önerilerimiz hiç dikkate alınmamış, Teklifin bir iki maddesi dışında, noktasına virgülüne dahi dokunulmamıştır. İmlâ ve ifade hatalarını dahi düzeltme çabası olmadan; dikkat çekilmiş olmasına rağmen madde ve gerekçelerdeki çelişkiler giderilmeden, TBMM'ne sunulduğu gibi kabul edilen Teklifin, bu şartlarda gerçekten tartışılarak değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir. Yine bu noktada çok çarpıcı bir örnek olarak, 94. maddede değişiklik yapılarak, kesin süreye konu olan işlemin "hiçbir" duraksamaya yer vermeyecek şekilde açıklanmış olması kanuna eklenmiş ve "hiçbir" ifadesi ile kesinlik, açıklık ve netlik sağlanacağı, uygulamadaki tereddüt ve sorunların giderileceği belirtilmiştir. Ancak, diğer yandan da çok ilginç bir şekilde, istinafla ilgili olarak 353. maddede yapılan değişiklikle, "hiçbir" ve "hiç" ifadelerinin uygulamada sorun doğurduğu belirtilerek, bunların yerine, daha muğlak ve açık olmayan "uyuşmazlığın çözümüne etkili olabilecek önemli" ifadesi kabul edilmiştir. Hiç, açıklanmaya ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır, felsefi ve teolojik yönden tartışılması bir yana bırakılacak olursa, "hiç" in tartışılacak bir yönü yoktur, matematiksel olarak sıfırı ifade eder. Yani aynı değişiklikte, bu değişikliği hazırlayanlar ve kanun koyucu "hiç" ifadesini bir maddede sorun gideren ve netlik kazandıran bir ifade olarak kabul etmiş; diğer maddede ise sorunlara yol açan ifade olarak belirtmiştir. Ortaya çıkan bu durumun hukuk bir yana, kendi içindeki mantık ve akıl bakımından da çelişkili olduğu, argumantasyon ve inandırıcılık sorunu bulunduğu açıktır. Bir şey kendisidir, başka bir şey olamaz (özdeşlik ve çelişmezlik) şeklindeki temel mantık ilkesinin bu kanunlaştırmada geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Kısaca, hukuk bir yana mantık ve dilbilgisi bakımından çok net olan çelişkilerin bile dikkate alınmadığı, yanıtların giderilmediği bir kanunlaştırma sürecinde, görüşlerin yeterince değerlendirildiği söylemek inandırıcı değildir. Gerçek bir değeren-

dirme yapılmış olsa, bu kadar ciddi eleştiriler ve mantık kurallarına aykırılıkların da giderilmiş olması, en azından belirli bir düzeltmenin yapılması beklenirdi.¹³

¹³ Değerli yazarlar, görüşlerin değerlendirilmesine örnek olarak özellikle isim de belirterek Prof. Dr. Muhammet Özekes'in bu değişikliklere ilişkin değerlendirmelerinin titizlikle ve tek tek değerlendirildiğini örnekleriyle belirtmişlerdir. Öncelikle Prof. Dr. Özekes'in bu görüşlerinin dikkate alınarak incelenmesine, değerlendirilmesine, hatta bazılarının kanun hükmüne dönüştürülmesine, kabul edilmeyenlerin de en azından tartışılmasına, ayrıca değerli yazarların yazdıkları makalede de bunlara ayrıntılı yer verilmesine, değer atfedilmesine müteşekkirimiz. Bu noktada da belirtilmeli ve dikkat edilmelidir ki, Özekes'in bu değerlendirmeleri de yine değişikliğin üç yıl önceki haline ilişkindir. Ayrıca, yine değerli yazarların belirttiği üzere, o dönem Özekes'in göndermiş olduğu görüş 64 sayfa şeklinde, oldukça ayrıntılı bir çalışma olup amaç katkı sağlamak, eksiklere dikkat çekmek, bütünlüğü bozan ve çelişkili olan düzenlemeleri belirtmek, doğru olanlara vurgu yapıp belirli noktada öneride bulunmaktır. Ne o değerlendirmede ne Lexpera Blog'da yayınlanan ortak çalışmada ne de bu çalışmada amaç, sadece eleştirmek değildir; doğru olan değişikliklere de vurgu yapılmıştır. Fakat, bu kadar kapsamlı değerlendirme, çaba ve önerilerden örnekleri verilen çok azı dikkate alınmış, diğerleri ise değerlendirilmemiştir. Şüphesiz ki, bir veya birkaç kişinin değerlendirmeleri ve önerilerinin tümünün kabul edilmesi beklenemez; ancak örnek verilenler dışında da bir kısmı burada zikredilen çok açık olan hususların en azından bazılarının da dikkate alınması, kanun değişikliğine ilişkin istenen görüşü ciddiye alarak (adeta bir kitapçık boyutunda) emek verilen çalışmaya, daha fazla önem verilmesi de haklı bir beklentidir. Zira, Özekes tarafından tek başına kaleme alınan görüşün ve Lexpera Blog'da yayınlanan ortak çalışmanın hacmi, birçok kişiden oluşan Bilim Komisyonunun birlikte ortaya koyduğu madde ve gerekçeleriyle neredeyse aynı boyuttadır. Bu da Bakanlıktan gelen görüş talebinin (ya da konuyla ilgili olarak talep olmasa bile gösterilen çabanın) ne kadar ciddiye alındığının göstergesidir; bireysel bir kazanıma yönelik olmayan, tek amacı hukuk ve yargımanın doğru işlemesi olan bu görüşlerin de aynı ciddiyet ve hassasiyetle değerlendirmesini beklemek hakkımızdır. Epictetos'a atfedilen bir söz olarak "Güneş, ışık ve sıcaklıktan yarar sağlamak için kendisine yalvarılmasını beklemesin. Sen de güneş gibi ol, beklenen iyiliği senden istenmeden yap" ilkesini akademik ve hukukçu yaklaşımı olarak esas alıp ona göre çaba göstermeye çalışmaktayız; aynı çabanın karşılık bulmasını ümit etmekteyiz. Burada Özekes tarafından iletilen görüşte belirtilenler, tek tek ele alınmayacaktır. Çünkü, zaten belgelidir; ayrıca bazılarını da bu çalışmada ana metinde dikkat çekilmiştir. Sadece şunu belirtmek bir zorunluluktur. O tarihteki haliyle Özekes tarafından kaleme alınan görüşte, HMK'nın en azından temel sisteminin bozulmadığı ve bunu doğru bulunduğu belirtilmişti. Ancak, sistemin ana yapısı ve kurumları değiştirilirse de, Kanunun son kabul edilen haliyle bazı noktalarda yapıya dokunulmuş, özellikle o tarihte gündemde olmayan bir düzenleme ile ilk derece-istinaf-temyiz ilişkisinin ana yapısı bozulmuş, üç dereceli yargılamanın omurgası zedelenmiştir. Zira, 6100 sayılı HMK kabul edildiğinde, 1086 sayılı HUMK içinde yer alan, ancak uygulamaya sokulamayan kanun yoluna ilişkin hükümlere çok dokunulmamıştır. Bunun sebebi, istinaf-temyiz hükümlerinin yakın zamanda kabul edilmesi, daha önce yeterince tartışılması, Dünya'daki gelişmelere uygun şekilde, mümkün olduğunca basit bir istinaf-temyiz sisteminin kabul edilmesi, ilk derece-istinaf-temyiz dengesiyle oynanmak istenmemesidir. Yine

Kanun değişikliğinde çelişkiyi düzenlemeye diğer bir örnek 20. ve 331. maddede yapılan düzenlemelerdir. Görevsizlik ve yetkisizlik kararı üzerine yapılacak işlemleri düzenleyen 20. maddede yapılan değişikliklerle, süresinde işlemlerin yapılmaması halinde, hâkimin davanın açılmamış sayılmasına “re’sen” karar vereceği belirtilmiştir. Ancak, diğer yandan da 331. madde, görevsizlik veya yetkisizlik kararından

HUMK döneminde kabul edilen yeni kanun yolu sistemini en iyi takdir edeceklerin başında o çalışmanın mimarlarından olan, son değişikliğin Bilim Komisyonu Başkanı Sayın Prof. Dr. Selçuk Öztekin gelmektedir. Aslında karşı çıktığımız, eleştirdiğimiz şey, Prof. Dr. Öztekin de yer aldığı ilk çalışmada doğru şekilde inşa edilmiş istinaf sisteminin kolonlarına, yine Prof. Dr. Öztekin başında bulunduğu başka bir çalışmayla darbe vurulmasıdır. Son kabul edilen ve istinafa tanınan yetkiyle, bundan sonra istinaflar birer küçük, yerel temyiz fonksiyonu üstlenecektir. Zaten önceki halinde de uygulamanın kanunun dışına çıkma eğilimi mevcut olsa da, Yargıtay’ın verdiği ve belirli istikrara ulaşmış kararlarıyla konu doğru yola girmiş bulunuyordu. Ancak yapılan bu son düzenlemeyle, deyim yerindeyse uygulamanın imara aykırı, kaçak çıktığı kata af getirilmiştir. Bunun ise, ana yapıyı bozduğu, deprem tehlikesine karşı dayanıklılık sorunu doğurduğu unutulmamalıdır.

Yine değerli yazarlar tarafından 2017 tarihli Özekes’in ortaya koyduğu görüşlerin değerlendirildiği belirtilse ve buna verilen örneklerden biri küçük talepler yargılaması olsa da, meramımızın tam karşılık bulmadığını göstermesi bakımından bu dikkat çekici bir örnektir. Değerli yazarlar, ayrı bir çalışma konusu olmak ve kendilerinin fazla katkılarının bulunmadığını ifade etmekle birlikte, sonradan ayrı bir kanunla (7155 sayılı Kanun) kabul edilen abonelik sözleşmelerine ilişkin özel takip yolunun, küçük talepler yargılaması hakkındaki görüşün belirli şekilde karşılanması olarak kabul edilebileceğini belirtmişlerdir. Oysa küçük talepler yargılaması çok ayrı bir usulî kurumdur (bu kurumla ilgili temel bilgi için bkz. İbrahim Ercan, “Mukayeseli Hukuktaki Düzenlemeler Çerçevesinde Küçük Alacakların Tahsili Konusunda Öneriler”, *Selçuk Üniversitesi HFD* 2012/1 (C. 20), s. 231 vd.; Xandra E. Kramer [Çev. Ayşe Gülin Güralp], “Avrupa’da Usul Hukukunun Yeknesaklaştırılmasına Yönelik Büyük Bir Adım: Avrupa Küçük Talepler Usulü”, Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Ankara 2009, s. 595 vd). Bugün düzenlenen haliyle abonelik sözleşmelerine ilişkin takip, küçük talepler yargılamasının tam veya kısmen karşılığı olmadığı gibi, içinde başta hak arama özgürlüğü ve eşitlik ilkesi olmak üzere birçok sorunu da barındırmaktadır. Küçük talepler yargılamasına ilişkin önerimizin ne kadar yanlış anlaşıldığını ve konunun uzağına düşüldüğünü göstermesi bakımından şu çarpıcı örnek verilebilir. Yargılamada kural olarak avukatla temsil zorunluluğu bulunan birçok Avrupa ülkesinde, küçük talepler konusunda avukatla temsil zorunluluğundan vazgeçilirken (bkz. Ercan, s. 236); kural olarak avukatla temsil zorunluluğu bulunmayan Ülkemizde, küçük talepler yargılamasının özel bir türüymüş gibi ifade edilen abonelik sözleşmelerine ilişkin takibin avukat tarafından başlatılması zorunlu kılınmıştır. Abonelik sözleşmelerinden kaynaklanan takip hakkında bkz. Muhammet Özekes, “Abonelik Sözleşmelerinden Kaynaklanan Para Alacaklarına İlişkin Yeni Takip Yolu (7155 sayılı Kanununun Düzenlemesi)”, *İzmir Barosu Dergisi* 2018/3, s. 225 vd.; Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Meral S. Özkan/Muhammet Özekes, *İcra ve İflâs Hukuku Ders Kitabı*, 6. Bası, İstanbul 2019, s. 243 vd.

sonra davaya bir başka mahkemede devam edilmemiş ise davanın açıldığı mahkemenin “talep üzerine” dosya üzerinden bu durumu tespit ile davacıyı yargılama giderlerini ödemeye mahkûm edeceği şeklindedir. Aynı konunun farklı yönlerini düzenleyen bir hükümde re’sen kararı, diğerinde talep üzerine kararı esas almak kendi içinde çelişkidir. Zaten taraf talep edecekse re’sen karar vermeye ihtiyaç yoktur; mahkeme asıl kararı re’sen verecekse onun parçası olan yargılama giderleri için talep neden aranmaktadır?

Dikkat çeken diğer bir çelişki ve değişikliğin tam tartışılmaması sonucu ortaya çıkan kanundaki özen eksikliği örneği 140. maddedeki değişikliğe rağmen, 320. maddedeki benzer ifadenin değiştirilmemiş olmasıdır. Değişiklikte aslında hiç ihtiyaç yokken 140. maddede, “sulhe ve arabuluculuğa” teşvik eder ifadesi “sulh ve arabuluculuğun esasları, süreci ve hukuki sonuçları hakkında aydınlatarak sulhe veya arabuluculuğa” teşvik eder şeklinde değiştirilmiştir. Aşağıda ilgili başlık altında da açıklanacağı üzere, aslında bu değişikliğe ihtiyaç yoktur, gereksizdir. Ancak, madem bu değişikliğe ihtiyaç duyulmuş, önemsenmiş, uygulamadaki bir sorunu çözeceği düşünülmüştür, aynı ifade basit yargılamada ön incelemeyi düzenleyen 320. maddede de mevcuttur. Orada bir değişiklik yoktur. Yazılı yargılama usulünde ihtiyaç olan şey basit yargılama usulünde ihtiyaç olmaktan çıkmakta mıdır? Görüldüğü üzere bunlar hem çelişki hem de kanunun hazırlanmasında uyumun gözetilmemesi ve aynı zamanda dikkatli davranılmamasının somut örnekleridir. Sağlıklı bir tartışma ortamında bu tür basit hataların yapılmayacağı açıktır.

Değişiklik Teklifinde görüşlerin alındığı tarihte artık mevcut olmayan hukuk fakültelerinin dahi görüşlerinin alındığının belirtilmesi ise, aslında Teklif hakkında görüş alma ve değerlendirmenin ciddiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.¹⁴

Unutmamak gerekir ki, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun kabulü aşamasında üç yıl boyunca konuyla ilgili kişi

¹⁴ Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü tarafından Değişiklik Teklifine ilişkin olarak 2017 tarihinde görüş alındığı belirtilen ve tablosu verilen kurumlardan biri de İzmir Üniversitesi Hukuk Fakültesidir (bu konuda bkz. Öztekin/Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 80’de Bakanlık tarafından yapılan çalışmayı gösteren tablo). Oysa bu Üniversite bir yıl önce kapatılmıştır. Olmayan bir Hukuk Fakültesinden görüş alınması da mümkün değildir.

ve kurumlarca tartışılmış, 180'den fazla kişi ve kurumun görüşü alınarak değerlendirilmiş, bu çerçevede önce Adalet Bakanlığı'nda, ardından Başbakanlıkta yapılan değerlendirme ve alınan görüşlerden sonra TBMM'ne sevk edilmiştir. Keza TBMM aşamasında da hem alt komisyonlarda hem de Adalet Komisyonu'nda tekrar alınan görüşler ve yapılan değerlendirmelerden sonra tüm siyasi partilerin ortak görüşü ile 6100 sayılı HMK kabul edilmiştir. Burada önemli bir husus da konuyla ilgili en uzman kişilerin yer aldığı, doktrin ve uygulamada konuyla doğrudan ilgili kişilerin oluşturduğu Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantılarının bir kısmı 6100 sayılı HMK'nun tartışılmasına ayrılmıştır. Oysa, mevcut 7251 sayılı değişiklik de dahil olmak üzere, HMK'da yapılan 18 değişikliğin hiçbiri bu kapsamda, bu uzmanlıkta, bu derinlik ve genişlikte tartışılmamış ve ele alınmamış, ortak irade oluşturulmamıştır. 7251 sayılı Kanun Değişikliğinde ise üç yıl önce alınan görüşlerle yetinilmesi, üç yıl sonra sunulan Teklifte daha önce değerlendirilmeyen farklı hükümlerin yer alması, düzenlemede çelişkilerin bulunması, basit değişiklik önerilerinin dahi dikkate alınmamasında ısrar edilmesi, böyle önemli ve kapsamlı değişikliğin gerçek bir katılım ve görüş bildirmek bir yana,¹⁵ konuyla ilgili bir çalışma yayınlamanın bile zor olduğu salgın döneminde aceleyle gündeme getirilmesi (ki buna rağmen konuyla ilgili kapsamlı bir çalışma ortaya koymuş ve yayınlamış bulunuyoruz) eleştirilerimizin haklılığını fazlasıyla ortaya koymakta, bu eleştirilerin anlamlandırılmasını fazlasıyla mümkün kılmaktadır. Eleştirilerimizin anlamlandırılması için bu kadar somut ve açık örneğin yeterli olduğu kanaatindeyiz.¹⁶ Ayrıca bir

¹⁵ Nitekim Değerli Yazarların makalelerinde belirttikleri üzere, bu HMK Değişikliği hakkında yapılan toplantı da çok dar ve sınırlı kapsamdadır. Bu çerçevede alınan görüşleri değerlendirmek üzere, sadece 21.09.2017 tarihinde İstanbul Barosu nezdinde, yazarların ifadesi ile "dar katımlı" bir Çalıştay yapılmıştır (Öztek/ Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 89). Onun dışında da kapsamlı bir toplantı yapılmadığı anlaşılmaktadır. Şayet geniş katımlı veya en azından akademik seviyede toplantılar yapılarak bu değişiklikler tartışılabilseydi, belki daha önce HMK aşamasında şu anda gündeme gelen bazı tartışmalı hususların neden kabul edilmediği ya da neden gerekli olmadığı veya bütün içinde nasıl düzenlenirse anlamlı olacağı konusunda katkı sağlamak mümkün olabilirdi. Bunun görüş bildireceklere bir yararının olmayacağı açıktır; ancak yapılacak çalışmayı hem daha değerli kılacağı hem de kanunlaşmadan yapılacak değerlendirmelerin daha doğru olacağı açıktır.

¹⁶ Pekcanitez, 2017 yılında yayımlanan "Hukuk Muhakemeleri Kanununun Erozyon Süreci" isimli makalesinde bu tarihe kadar yapılan ve ilgili kişi ve kurumlarla paylaşılmadan yapılan değişikliklerin, hiçbir yarar sağlamadığı gibi, Kanunun sistematığıne ve uygulamaya ne kadar zarar verdiğini açıklamıştır. Örneğin, tah-

şeyin şeklen yapılması yeterli olmayıp gerçekten dinlenilmesi ve dikkate alınması önemlidir. *Doğan Cüceloğlu*, gerçekten dinlenip dikkate alınmanın önemini “karşımızdakini dinleyerek var ederiz” şeklinde özetlemektedir.¹⁷

C. Değişiklikte Esas Alınan Temel Bakış Açısı ve Yaklaşım Sorunu

Sık sık değişiklik yapmanın yukarıda belirtilen sakıncaları bir yana bırakılacak olursa, şayet bir değişiklik yapılacaksa da bunun öncelikle sağlıklı bakış açısı ile anayasal ilkelerle ve yargılamaya hâkim olan ilkelerle uyumlu şekilde çok yönlü olması ve yargılamanın bileşenlerini dışlamadan onların ortak yararını esas alması, değişikliğin temel felsefesi ve amacının bulunması gerekir. Yukarıda dikkat çekilen ve aşağıda ayrıca belirtilecek olan örnekler bakıldığında, değişikliğin tutarlı bir yaklaşım ve amacının olmadığı görülmektedir. Her ne kadar reform, uygulamadaki sorunların giderilmesi, eleştirilerin karşılanması gibi genel geçer ifadeler kullanılmışsa da neredeyse günümüzde yapılan her kanun değişikliğinin artık reform olarak ortaya konulması karşısında bir reform enflasyonu olduğu ve yapılanların da reform olmadığı görülmektedir. Eleştiri ve değerlendirmelerin gerçekten dikkate alınmadığı ise yukarıda somut örnekleriyle ortaya konulmuştur. Keza yine aşağıda örnekleri verileceği üzere, yapılan değişikliğin yargılama ilkeleriyle de sorunu bulunduğu görülmektedir. O zaman bu değişiklik hangi bakış açısıyla ve yaklaşımla hazırlanmıştır sorusunun kısaca cevabını vermekte yarar vardır. Çünkü, değişikliklerin doğru yorumlanması ve anlamlandırılması, ayrıca doğuracağı sonuçların belirlenmesi bakımından, bu değişikliğin yaklaşımını anlamak önemlidir.¹⁸

kimde görevli mahkeme bölge adliye mahkemesi iken, daha sonra yapılan değişiklikle asliye ticaret mahkemeleri görevli hale getirilmiş ve bu sebeple tüm dosyalar asliye ticaret mahkemelerine gönderilmiştir. Ardından yapılan değişiklikle görevli mahkeme bazı işlerde asliye ticaret mahkemesi, bazı illerde ise yine bölge adliye mahkemesi olmuş ve yine dosyalar görevli mahkemelere gönderilirken ciddi zaman kaybı yaşanmıştır. Bu değişiklikler hiçbir olumlu sonuç vermezken, dosyaların oradan oraya gönderilmesi sebebiyle ciddi zaman kayıpları yaşanmıştır.

¹⁷ Doğan Cüceloğlu, *Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*, 2. Basım, İstanbul 2002. s. 135.

¹⁸ Konuyla ilgili olarak daha önce Lexpera Blog'da yayınlanan yazımızda, değişikliklerin taraf ve vekillerini değil, mahkeme ve hâkimi merkeze alan değişiklik-

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, yargılamaya hâkim olan temel ilkelere özel önem vermiş, (bunların belki kanunda yer alması dahi gerekli değilken) bir bölüm buna ayrılarak özel olarak düzenlenmiş (m. 27-33), adil yargılanmaya ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Bunun yanında HMK'da, özel hukuk temelli hukuk yargılamasının niteliği dikkate alınarak ve tasarruf ilkesinin bir yansıması olarak tarafların inisiyatifi, yetkileri ve sorumluluğu öne çıkartılmış, taraf eşitliğine dikkat edilmiş, ayrıca sosyal usûl hükmü niteliğinde hükümlere yer verilmiştir. Bu özel denge HMK'nın ruhunu da yansıtmaktadır. HMK'da bugüne kadar yapılan değişikliklerle, özellikle son değişikliklerle bu dengenin daha çok mahkeme lehine bozulduğu görülmektedir. Yapılan değişikliklerde reform ya da uygulamanın ihtiyaçları şeklindeki muğlak gerekçelerle, daha çok mahkeme ve hâkimlerin ihtiyaçlarını esas alan niteliktedir. Burada uygulamanın ihtiyacından kastın, taraf ve vekillerinin ya da yargılamanın gerçek ihtiyacından çok, mahkemelerin işlerini kolaylaştırma ihtiyacı olduğu görülmektedir. Nitekim, yapılan düzenlemede avukatlardan çok, hâkimlerin, özellikle de istinaf hâkimlerinin bakış açısının kanuna yansıtıldığı dikkat çekmektedir. Ön incelemede tebligatın mahkeme bakış açısıyla düzenlenmesi; ön inceleme duruşmasına gelen taraf lehine olan düzenlemenin kaldırılması; iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinde taraflar lehine olan düzenlemenin sınırlandırılması; duruşmalarda ses ve görüntü naklinde, tarafların birlikte görüşü yerine, bir tarafın veya hâkimin re'sen kararının esas alınması; istinafta, bölge adliye mahkemesinin yeniden yargılama yapmak yerine, dosyayı daha kolay şekilde (adeta Yargıtay bozmasına yakın) ilk derece mahkemesine gönderebilmesi gibi değişiklikler bunun en açık göstergesidir.

7251 sayılı Kanun'la HMK'da yapılan değişikliklere bakıldığında yukarıda da zikredildiği üzere, değişikliklerin çoğunda ya yanlış uy-

ler olduğunu belirtmemiz üzerine, bu eleştirmeye yönelik olarak "Yazarların bu eleştiri çerçevesinde kullanmış oldukları 'Mahkeme ve hâkim merkezli' terimi iddialı ve efsunkâr olmakla birlikte muğlak olup, yargılamanın sevk ve idaresini asli görev olarak hâkime bırakan (HMK m. 32) bir medeni usul kanununda yapılması önerilen değişikliklerin 'yargının diğer bileşenlerinden çok, mahkeme odaklı' olmasıyla neyin kastedildiği (davada hâkime geniş yetki verilmesi?) pek anlaşılammaktadır" şeklinde bir tespit yapıldığı görülmektedir (Öztek/ Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 90). Oysa bu çalışmada birçok yerde verdiğimiz somut örnekler, açıklamalar karşısında belirttiğimiz hususların efsunkâr veya muğlak olmadığı açıkça görülmektedir.

gulamaya kanunî bir zemin hazırlanmış ya da yanlış ve eksik uygulama (doktrindeki yazılanlara ve hatta yargı içtihatlarına rağmen) düzeltilmeye çalışılarak, hükmün yorumu kapsamında madde metinlerinde açıklamalara yer verilmiştir. Aslında başka da önemli bir yenilik getirmeyen, kanuna hüküm koyarak yanlış uygulamayı düzeltme çabasına girildiği görülmektedir. Sıklıkla vurguladığımız üzere, temel sorunlar düzeltilmeden kanuna hüküm koyarak bir şey düzeltilemez.

Son olarak belirtmek gerekir ki, değerli yazarların ifade ettikleri üzere kanunlar da canlı organizmalardır, zaman içinde eskiyebilir ve artık ihtiyaca cevap vermeyebilirler; hiçbir kanun dokunulmaz, kutsal metinler niteliğinde değildir.¹⁹ Ancak bu metinler sıradan, isteyenin istediği zaman dokunacağı metinler olarak da görülemez; dokunulmaz olmayan bu metinler nasıl ve ne amaçla dokunulduğu önemlidir. Normlar hiyerarşisinde Anayasadan sonra gelen, toplum hayatını düzenleyen önemli hukukî metinler olan kanunlara, özellikle de temel kanunlara olur olmaz ve özensiz şekilde dokunulmaya başlanırsa, Sayın Öztekin haklı ifadesi ile “çevresel sorunlar” göz ardı edilerek kanunlara dokunarak sorun çözmeye çalışılırsa, sorun çözülmeyecek daha çetrefil hal alacaktır. Mesele, kanunların dokunulmaz olup olmaması değil; doğru zamanda, doğru yöntemle, doğru amaçla, doğru şekilde ve bütünlüğü bozmadan dokunmaktır. Her sorun çıktığında, sorunun kaynağını görmeden kanuna dokunmak demek, bir süre sonra kanunun yamalı bohça halinde yama tutacak yeri ve dokunulacak bir şey kalmaması demektir. Gereksiz şekilde kanun çoğaldıkça, çoğu kez hukuk azalmaktadır. Dokunulmaz değil diye sık sık ve çok düşünüp tartışmadan kanunlara dokunmak, dokuna dokuna, dokunacak yeri kalmayan bir kanun yapma anlayışı, hukuk devletinin yansıması ve gereği değildir.

D. Değiştirilen Maddelerin Değerlendirilmesi

1. Değiştirilen Maddelere Genel Bakış

7251 sayılı Kanun'un 47 maddesi ile 6100 sayılı HMK'da madde değişiklikleri yapılmış; ayrıca 6100 sayılı HMK'nın Beşinci Bölümünün altında Yedinci Ayrım (“Toplu Mahkemelerde Tahkikat” şeklin-

¹⁹ Öztekin/Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 92.

de) eklenerek 183/A maddesi ile Beşinci Kısımın İkinci Bölümünün başlığı değiştirilerek (“Hükmün Tashihi, Tavzihi ve Tamamlanması” şeklinde) 305/A maddesi (kenar başlığı “Hükmün tamamlanması”) ihdas edilmiştir.

Bu çerçevede HMK’da değiştirilen veya HMK’ya eklenen hükümler şunlardır: 20, 28, 36, 38, 42, 94, 107, 116, 120, 123, 125, 127, 139, 140, 141, 147, 149, 177, 183/A, 186, 206, 215, 222, 281, 290, 305, 305/A, 306, 310, 314, 317, 323, 331, 341, 353, 356, 358, 359, 362, 391, 393, 394, 398, 402, 436, 440, Geçici 3. madde. 6100 sayılı HMK’nın 452 madde ve geçici 4 madde ile birlikte toplam 456 madde olduğu düşünülürse, Kanunun yaklaşık yüzde onunda değişiklik yapıldığı söylenebilir. Yapılan değişiklikler belki içerik ve nitelik olarak bu orana ulaşmamaktır, ancak sayısal olarak bu şekilde ifade edilebilir.

Yapılan değişiklikleri temelde iki grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta yer alanlar olumlu veya olumsuz yönde kanunda önemli sayılacak ya da yeni olan yahut HMK’nın yapısı ile sorunlu, uygulamada özellikle dikkat edilmesi gereken değişikliklerdir. İkinci grupta yer alan ve değişikliklerin önemli kısmını oluşturan değişiklikler ise lafzi, şekli ve esaslı olmayan, değiştirilmesi ile değiştirilmemesi arasında pek fark bulunmayan değişikliklerdir. Bunların bir kısmında zaten uygulama ve doktrinin görüşü istikrar kazanmıştır; bir kısmında ya bilinen bir husus kanuna eklenmiştir ya da kanunda yer almasıyla almaması arasında fark bulunmamaktadır; bir kısmı da daha önce HMK’nın kabulü döneminde de tartışılan ve pek kabul görmeyen hususlardır.²⁰

²⁰ Bu tespitlerimizle, yine yukarıda zikredilen genel açıklamalar kapsamındaki ortaya koyduğumuz değerlendirmelerin ne kadar haklı olduğunu göstermesi bakımından, bu makalenin yazıldığı sırada 7251 sayılı Kanun Değişikliklerinin Değerlendirilmesi amacıyla İzmir Barosu tarafından internet ortamında yapılan ve konuşmacı olarak katıldığımız toplantıda, tartışma bölümünde bazı avukat meslektaşlarımızın tespitlerini paylaşmak yerinde olacaktır. Bu meslektaşlarımız değişiklikle ortaya çıkan durumu ve belirttiğimiz konuların ne kadar doğru olduğunu çok somut olarak ortaya koymaktadır. Örneğin, bir avukat meslektaşımız yaptığı yorumda, yapılan değişikliklerin “yeni hakimlerin acemiliğinin üzerinin örtülmesi çabası” olarak nitelendirmişken, diğer bir meslektaşımız da yapılan değişikliklerin önemli kısmının malumun ilânı olduğunu, “bugüne kadar uygulama ve içtihatla zaten kabul edilmiş ve yapılan şeylerin bundan sonra kanuna dayanarak yapılacağını” belirtmiş, keşifle ilgili olarak kabul edilen değişiklik hükmü hakkında yorum yapan bir meslektaşımız ise, çok çarpıcı ve uygulamadaki çarpıklığı ifade ederek “keşif sırasından hâkimin araçtan inmesini sağlayacak

Bu çalışmamızda maddeler tek tek ele alarak bir değerlendirme yapılmayacak, kategorik olarak değerlendirerek özellikle üzerinde durulması gereken değişikliklere dikkat çekilecektir. Gereksiz yere tekrar etmemek için maddelerin tek tek ve ayrıntılı değerlendirmesi konusunda daha önce Lexpera Blog'da yayınlanan çalışmamıza bakılmasını tavsiye ediyoruz. Bu çalışmamızda 7251 sayılı Kanun'la sadece 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yapılan değişiklikler ele alınmıştır. Diğer kanunlarda da yine sorunlu birçok değişiklik mevcuttur. Bunların başında tüketici uyuşmazlıklarında zorunlu arabuluculuğun getirilmiş olması ve zorunlu arabuluculuğun sınırlarının hukuken da zorlayarak genişletilmesidir. HMK dışındaki değişikliklerle ilgili olarak da Lexpera Blog'da yayınlanan makalemize atıf yapmakla yetiniyoruz.

2. Önemli, Yeni, Uygulamada Dikkat Edilmesi Gereken veya HMK Yapısı ile Sorunlu Değişiklikler

Aşağıda 7251 sayılı Kanunda özellikle üzerinde durulması, uygulamada dikkat edilmesi gereken ve HMK'nun yapısı ile de kısmen veya tamamen sorunlu değişikliklere yer verilecektir. Bu hükümlere ilişkin değerlendirmelerimizin de daha önce Lexpera Blogda yayınlanan değerlendirmelerle birlikte düşünülmesinde yarar vardır. Burada o çalışmada çok üzerinde durmadığımız, en önemli noktalara dikkat çekeceğiz.

Aleniyet ilkesi konusunda yapılan değişiklik (HMK m. 28): Aleniyet ilkesi çerçevesinde duruşmaların ne zaman gizli yapılabileceğini düzenleyen 2. fıkraya, *“yargılama ile ilgili kişilerin korunmaya değer üstün bir menfaatinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde”* ifadesi eklenmiştir. Kişilerin korunmaya değer bir menfaatinin bulunması, madde gerekçesinde belirtildiği gibi İsviçre hukukundan alınmıştır.²¹ Ancak

düzenleme eksik kalmıştır” demiştir. Bunlar yapılan değişikliğin uygulamadaki algılanışı ve aynı zamanda bu kadar zaman ve emekle ortaya konulan değişikliğin reform olmak bir yana, kanun hükümlerini açmaktan öteye gitmediğini göstermektedir. Bu yayın ve tartışmalar için bkz. HMK'da 7251 sayılı Kanun'la Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi, İzmir Barosu, 06.08.2020 (<https://www.izmirbarosu.org.tr/HaberDetay/2127/hmk-da-7251-sk-ile-yapilan-degisiklikler-canli-yayinda-degerlendirildi>) (Erişim: 07.08.2020)

²¹ Öztekin/Taşpınar Ayvaz/Kale, makalelerinde (s. 97), bu değişikliğin kaynağının İsviçre Medeni Usul Kanunu'nun (SchZPO) 34. maddesinin üçüncü fıkrası olduğu-

İsviçre hukukunda aleniyet ilkesinin istisnası olarak kişilerin korunmaya değer menfaati üst kavram olarak kullanılmıştır. Alman hukukunda aleniyet ilkesi ve istisnaları Mahkemeleri Teşkilatı Kanununun (Gerichtsverfassungsgesetz/GVG) 171b ve 172. maddelerinde düzenlenmiştir. Her iki Kanunda “*korunmaya değer menfaat (schutzwürdige Interessen)*” ten söz edilmişse de bu ibare tüm istisnaları içeren madde başlığı olarak kullanılmıştır. GVG 172. maddede ise, korunmaya değer menfaat olabilecek haller olarak; millî güvenlik, kamu düzeni, ahlâka aykırılık (m.171 b), tanığın veya diğer kişilerin yaşamının tehlikeye girmesi (m.172 1a), önemli ticarî, meslekî ve malî sırlarının korunması (m.172/2), özel hayatın korunması (m.172/3), 16 yaşından küçüklerin dinlenmesi (m.172/4) ayrıca ve tek tek sayılmıştır. Bu sayma İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinde de yapılmıştır. Hukuk Muhakemeleri Kanununda son yapılan değişiklikte ise, maddede genel ahlâk ve kamu düzeni sayıldıktan sonra, bugüne kadar kullanılmamış olan bir ibare ile kişilerin korunmaya değer üstün menfaatinden söz edilmiş, diğer istisnalara yer verilmemiştir. Üstün menfaat, genel ahlâk ve kamu düzenini kapsadığına göre, bunların ayrıca maddede sayılması lüzumsuzdur. Ancak sayma tercih edilecekse bunların tereddüde mahal bırakmamak adına, tek tek sayılması isabetli olacaktır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Taslağında bu saymaya yer verilmişken, Adalet Komisyonu’nda bunlardan bir kısmı çıkartılmıştı. Şimdi getirilen düzenleme ile bu çıkarılan istisnalar, sayılmadan hukukumuzda bugüne kadar kullanılmamış, ilk bakıldığında muğlak, kişiye göre değişebilen bir ibare ile adil yargılamanın bir unsuru olan alenî yargılama ilkesinin istisnaları karmaşık, anlaşılmaz hale getirilmiştir. Asıl olan aleniyettir, gizli yargılama istisnaî ve sınırlıdır, hangi hallerde yargılamanın gizli olacağını belirgin ve açık olması gerekir. Nitekim Anayasa’dan kaynaklanan sebeplerle de değişiklikten önceki düzenlememiz bu yöndedir. Yeni düzenlemeyle getirilen sübjektif, genel geçer bir sebeple bundan sonra keyfî şekilde gizli yargılama yapmanın yolu açılmıştır. Uygulamada birçok tartışmaya yol açacak, mahkemenin alenî yargıla-

nu söylemiş iseler de bu madde atfı doğru olmayıp bu ibare İsviçre Medeni Usul Kanunu’nun 54. maddesinin üçüncü fıkrasında ve Federal Mahkeme Hakkında Federal Kanunu’nun (“BGG” Bundesgesetz über das Bundesgericht) 59. maddesinin 2. fıkrasında yer almaktadır. Bu hükme göre aleniyet kamu düzeni ve ilgililerin korunmaya değer bir menfaatinin bulunması halinde kısmen veya tamamen kaldırılabilir. Aile hukukuna ilişkin duruşmalar ise alenî olarak yapılmaz.

ma yapmak istememesi halinde başvuracağı gerekçe kolaylaştırılmıştır. Taraflardan birinin talebiyle diğer tarafın aleni yargılanma hakkının zedelenmesi tehlikesi uygulamaya sokulmuştur.²²

Belirsiz alacak davası ile ilgili değişiklik (HMK m. 107): HMK'nın 107. maddesinin 2. fıkrasında yapılan değişiklikle, belirsiz alacak davası açan davacıya, alacağının miktar veya değerini belirleyebilmesi için, tahkikatın sonuna doğru hâkim tarafından iki haftalık kesin süre verilmesi, bu süre içinde talebini artırmazsa talep sonucuna göre davanın karara bağlanması esas kabul edilmiştir. Bu düzenleme ile belirsiz alacak davası açan davacının, talebini artırmasına imkân tanımak, hâkimin adeta yargılamanın sonuna yaklaşıldığını belirterek davacıya talebini netleştirmek konusunda tercihini sormak ve uygulamada bu konuda ortaya çıkan sorunlara engel olmak amacı taşındığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu yöntem diğer dava türlerinin hiçbirinde bugüne kadar başvurulmayan bir yöntemdir. Örneğin, kısmî davada da benzer bir durum olmasına rağmen, taraflar bilirkişi raporları alındıktan sonra ve tahkikatın sonuna doğru, karşı tarafın rızası ya da çoğunlukla ıslahla taleplerini artırmaktadırlar, mahkemenin kısmî davada bir hatırlatma yapması ise düşünülmemiştir. Belirsiz alacak davası ile kısmî dava arasındaki bu konudaki fark, birinde talebin baştan öngörülebilmesi sebebiyle belirsiz açılması, diğerinde ise öngörülebilmesi, ancak tam dava açılmak istenmemesidir. Kısmî davada da benzer durum söz konusu iken orada böyle bir hatırlatma yapılmayıp, belirsiz alacak davasında hatırlatma yapılması ve süre verilmesi tutarlı değildir.

Bu değişikliğin bir sebebi hukukumuzda sözlü yargılama aşamasına geçiş için tahkikatın bittiğinin taraflarla açıkça paylaşılmamasıdır. Halbuki Hukuk Muhakemeleri Kanununun 184. maddesine göre,

“Hâkim tarafların iddia ve savunmalarıyla toplanan delilleri inceledikten sonra, duruşmada hazır bulunan taraflara tahkikatın tümü hakkında açıklama yapabilmeleri için söz verir.

Mahkeme, tarafların tahkikatın tümü hakkındaki açıklamalarından sonra tahkikati gerektiren bir husus kalmadığını görürse, tahkikatın bittiğini taraflara tehim eder”.

²² Bu konuda bkz. Hakan Pekcanitez, “Medenî Usûl Hukukunda Aleniyet İlkesi, Makaleler”, C. I, İstanbul 2016, s. 561 vd.; Nesibe Kurt Konca, Medenî Usûl Hukukunda Aleniyet İlkesi, Ankara 2009, s. 257 vd.

Bu hükme göre, hâkim taraflara tahkikatın tümü hakkında açıklama yapmasına izin verdiğinde, belirsiz alacak davası açan taraf, talep sonucunu artık belirlemek zorunda olduğunu bilecektir. Dolayısıyla ayrıca hâkimin davacıya talep sonucunu belirlemesi gerektiğini hatırlatmasına gerek yoktur. Bu, taraflarca getirilme ilkesine de aykırıdır. Bu husus hâkimin tarafa yemin teklif etme hakkının hatırlatmasıyla ilişkilendirilmemelidir. Çünkü ispat yükünü taşıyan taraf, mahkemeye sunduğu delillerle ispat yükünün yerine getirip getiremediğine karar verebilecek durumda değildir. Bu konuda takdir yetkisine sahip hâkim, ispat yükünü yerine getiremeyen tarafa son çare olan yemin teklif etme hakkını hatırlatmalıdır. Belirsiz alacak davasında ise, davacı tahkikatın bitimine kadar talep sonucunu belirlemek zorunda olduğundan, tahkikatın bitimi kendisine bildirildiğinde, bununla talep sonucunu belirlemesi gerektiğini de öğrenmiş olacak ve talep sonucunun belirleyecektir.

Bu şekilde hâkimin hatırlatıcı bir rol üstlenmesi, uygulamada sorunlara da yol açabilecektir. Zira, bu durum hâkimin yol göstermesi olarak anlaşılabilir ve davacı taraf, davanın lehine sonuçlanacağı düşüncesine kapılarak talep sonucunu arttırabilir ve ardından hâkimin aleyhine kararıyla karşılaşabilir. Böyle bir durumda kendisinin ödemek durumunda kalacağı yargılama harç ve giderlerinden dolayı hâkimi sorumlu görebilecektir. Bu düzenleme ile hem davacının hem de davalının duruma göre mahkeme ile sorun yaşaması, itirazlarda bulunulması ihtimali doğacaktır.

Burada aslında sorun uygulamada yargılama kesitlerine uyulmamasından, bu kesitlerin iç içe geçmesinden, mahkemelerin bir yargılama aşamasından ötekine geçerken tarafları bilgilendirmemesinden, bu sebeple de davacının talebini arttırmak istemesi durumunda tahkikatın tamamlanıp tamamlanmadığından emin olamamasından kaynaklanmaktadır.²³ Bu kesitler doğru ve gereği gibi uygulanırsa, zaten taraf tahkikatın tamamlanmak üzere olduğunu bilerek talebini arttırmak isterse arttırabilecek veya lehine görmüyorsa sessiz kalacaktır. Ancak, her iki halde de sorumluluk kendisinin olacaktır. Yapılan değişikliklerle

²³ 7251 sayılı Kanun'la yapılan değişiklik sonrası, bu konudaki sorun artacak, yargılama kesitleri daha da belirsiz hale gelecektir. Örneğin, ön inceleme ile ilgili değişiklik, bilhassa daha tahkikatın başında sözlü yargılamaya davet hükümleri bu yöndeki sakıncalı gelişmelerdir.

kanunun doğru uygulanmasına çalışmak yerine, kanuna uygun olmayan uygulama karşısında farklı sorunlar doğurma ihtimali olan çözüm üretilmeye çalışılmaktadır.

Ön inceleme bakımından yapılan değişiklikler (HMK m. 139, 140): Yapılan değişikliklerle, ön inceleme davetiyesinin içeriği konusunda, daha önce kanunda aynı cümle içinde birlikte sayılan hususlar bu sefer bentlere ayrılarak belirtilmiştir. Kanunda birçok maddede benzerine çokça rastlanan, esasa müteallik olmayan bu şekli değişiklik dışında, asıl önemli değişiklik delillerin getirilmesi ve sunulması ile ilgili süre konusunda yapılmıştır. Kural olarak taraflar, delillerini dilekçelerinde belirtmek ve delillerden eklenecekleri dilekçelerine ekleyerek başka yerden getirtilecekleri dilekçelerinde göstermek zorundadırlar (m. 119/1-f, 121, 129/1-e, 129/2). Şayet bunu yapmamışlarsa, daha önceki hükümlerde, ön inceleme duruşmasında verilecek iki haftalık kesin sürede bunları yapmaları gerekmektedir. Yeni düzenlemeyle, artık ön inceleme duruşmasından sonra değil, ön inceleme davetiyesiyle birlikte iki haftalık kesin süre verilerek eksik bıraktıkları delilleri sunmaları veya başka yerden getirtilecek olanların getirilmesi için gerekli açıklamayı yapmaları istenmektedir. Bu sebeple bundan sonra uygulamada özellikle taraflar ve vekillerinin daha dikkatli olmaları, bu delilleri daha erken zamanda sunmaları gerekmektedir. Aksi halde taraflar bu delillere dayanmaktan vazgeçmiş sayılacaktır. Bu aşamadan sonra delil gösterilmesi (145. maddedeki istisnai durum dışında) kural olarak mümkün olmadığından, daha öne çekilen delil gösterme zorunluluğu karşısında daha dikkatli olunmalıdır. Bu değişiklik bir açıdan delillerin erken toplanmasına hizmet etmekte ve yargılama-daki gecikmelerin önüne geçmekte, belirli bir disiplin sağlamaktadır. Ancak diğer yandan da, bazı delillerin gösterilmesini ön incelemedeki duruma göre değerlendirecek olan tarafın elinden bu imkânı almaktadır.

Maddede yapılan diğer değişiklik ise, aşağıda açıklanacak olan iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağındaki değişikliklerle bağlantılı şekilde, tarafın ön inceleme duruşmasına gelmemesinin sonuçlarına ilişkindir. Aşağıda buna ayrıca değinilecektir.

Maddede önemsiz ve gereksiz bir değişiklik daha yapılarak ön incelemede sulh ve arabuluculuğa teşvik etme yanında, bunların esasla-

rı, süreci ve sonuçları bakımından da aydınlattıktan sonra mahkemece sulh ve arabuluculuğa teşvik edileceği açıklaması getirilmiştir. Oysa, zaten bu iki konuda teşvik edebilmek için, ne olduklarının da belirtilmesi, sonuçlarının doğal olarak açıklanması gerekmektedir; bunlar yapılmadan gerçek ve ciddi bir teşvikten de söz edilemez. Bu, yorum kuralları arasında haydi haydi, evleviyet kuralının da bir gereğidir. Kaldı ki, uygulamada çoğu kez şeklen yapılan bu teşvik, getirilen bu hükümle birlikte gerçekten yapılacak da değildir. Bu değişiklikler de sıklıkla yapılan yorum kurallarını göz ardı etme, sonuç vermeyecek ifade düzeltmesi yapma hatası ile uygulamayı kanun hükmünü açarak düzeltme gibi gereksiz ve yararsız çaba, burada da tipik bir örneği ile karşımıza çıkmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, burada kanundaki çelişkili düzenleme ve değişikliklerin yeterince tartışılmadan kabul edilmesinin çarpıcı bir örneği ile de karşılaşmaktayız. Belirttiğimiz üzere aslında gerek yokken 140. maddede, sulhe ve arabuluculuğa teşvik ifadesi yetersiz görülerek sulh ve arabuluculuğun esasları, süreci ve hukukî sonuçları hakkında aydınlatarak sulhe veya arabuluculuğa teşvik edilmesi düzenlenmiş, cümle uzatılmıştır. Ancak, bu değişikliğe ihtiyaç duyularak önemli görülmüş ve uygulamanın gerçekten bu ifade eklenerek düzeleceği ve sorunun da çözüleceğine inanılmışsa, “sulh ve arabuluculuğa teşvik eder” şeklinde aynı yönde ifadelerin yer aldığı, basit yargılama usûlünde ön incelemeyi düzenleyen 320. maddede neden böyle değişiklik yapılarak açıklama getirilmemiştir? Bu hükümleri uygulayan mahkemeler, yazılı yargılama usûlünde özensiz davranırken basit yargılama usûlünde daha özenli mi davranmaktadır? Bu noktada, basit yargılama usûlünde hüküm olmayan hallerde yazılı yargılama usûlü hükümlerinin uygulanacağını (m. 322) söylemek de mümkün olmaz. Çünkü, burada basit yargılamada özel düzenlenen açık bir hüküm vardır. Kanun koyucunun birinde düzenleme yapıp diğerinde yapmaması halinde özel hüküm olması sebebiyle atıf hükümünden yararlanılamaz. Bu durumda yazılı yargılama usûlünde sulh ve arabuluculuğa teşvik daha uzun cümleler ve açıklama ile yapılırken basit yargılama usûlünde ise sadece basit bir teşvikle yetinileceği gibi, hukuken ve mantıken izahı zor bir durum ortaya çıkacaktır. Görüldüğü üzere değişiklik hem gereksiz hem de özenli hazırlanmadığını gösteren şekilde çelişkili ve eksiktir.

İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi hakkındaki değişiklik (m. 141): Bugüne kadar iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi dilekçelerin verilmesine kadar, ancak belirli ölçüde de ön inceleme aşamasında mümkündür; hatta ön inceleme duruşmasına mazeretsiz gelmeyen aleyhine de adeta bir yaptırım hükmü olarak gelen tarafın iddia ve savunmasını serbestçe genişletmesi ve değiştirmesi esası kabul edilmişti. Yapılan değişiklikle, artık iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi dilekçelerin verilmesinden sonra mümkün değildir. Bu düzenleme, değişikliğin genelindeki mahkeme ve hâkim merkezli bakış açısının bir sonucudur. Adeta mahkemeyi bir yükten kurtarmak düşüncesi ile tarafların ön incelemedeki durumlarını takipten vazgeçmiştir. Bu değişiklik aynı zamanda ön incelemede mümkün olduğunca tarafları birlikte bulundurma düşüncesini de zayıflatacaktır. Bunun dolaylı olarak sulh ve arabuluculuk aleyhine olduğu da göz ardı edilmemelidir. Zaten özellikle mahkemelerce gereği gibi yürütülmeyen ön inceleme iyice şekli bir aşama haline gelecektir. Oysa ön inceleme HMK ile kabul edilen en önemli müesseselerden biridir. Söz konusu değişiklik doğru uygulamak yerine, yanlış uygulamayı kanunlaştırma eğiliminin sonucu olan bir değişikliktir.

Tahkikat ve sözlü yargılamaya davet hakkında değişiklik (m. 147): 1086 sayılı HUMK döneminden beri sözlü yargılama -gereği gibi uygulanmasa da- ayrı bir yargılama kesiti olarak kabul edilmekte, bu aşama için tahkikatın tamamlandığı belirtilerek tarafların davet edilmesi aranmaktaydı. Uygulamada sözlü yargılama aşaması için davetin duruşmada da gün verilerek yapıp yapılamayacağı veya daha önceki ihtarathı davetiyenin burada da geçerli olup olmayacağı gibi tartışmalar olsa da Yargıtay özellikle Hukuk Genel Kurulu kararlarıyla bu sorunu çözmüştü. Yargıtay tarafından zaten çözülen ve doktrin de tartışma konusu olmayan sorun, hâkimlerin bilgi ve ilgi eksikliği ile tecrübesizlikleri, bazen de yersiz ısrarları sebebiyle, zaman zaman yanlış uygulanmaktaydı. Yapılan değişiklik adeta bu yanlışlığa meşruluk kazandıran bir değişikliktir. 147. maddede yapılan bu değişiklikte birlikte, ön incelemeden sonra tahkikat ve sözlü yargılama için birlikte davet yapılacaktır. Bu değişikliğin hukuk ötesinde mantıkî tarafı da yoktur. Çünkü, henüz tahkikat yeni başlamışken, ne kadar süreceği belli değilken, yargılamanın bir sonraki ve henüz başlamamış bir aşama-

ması olan sözlü yargılamaya ön incelemeden sonra davetin anlamı da yoktur. Bu değişiklik yine sıklıkla yapılan mahkeme merkezli, mahkemeleri dosyayı takip ve davetiye çıkarma sorumluluğundan kurtarma, yanlış uygulamaya meşruluk kazandırma değişikliğidir. Bu değişiklik sonucu, bundan sonra tarafların bir yargılama kesitinden diğerine ne zaman geçildiğini takip de oldukça zorlaşacaktır. Hâkim tahkikatın bir anında daha önce zaten davet ettiğini belirterek sözlü yargılamaya geçebilir. Sözlü yargılamanın, sözlülük, doğrudanlık, hukukî dinlenme hakkı, silahların eşitliği gibi ilkelerle yakın ilgisi olması sebebiyle, yapılan değişikliğin anayasal bakış açısıyla ve adil yargılama hakkıyla da sorunlu olduğu söylenebilir.

Ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma yapılması hakkında değişiklik (m. 149): Daha önce ancak tarafların rızasıyla ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma ve duruşmada gerçekleştirilecek (taraf, tanık, bilirkişi, uzman dinlenmesi gibi) işlemlerin yapılması mümkünken, yapılan değişiklikle, taraflardan birinin talebiyle ya da mahkemece re'sen ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma yapılmasına karar verilebilecektir. Teknolojik gelişmelerin ve kolaylıkların yargılamada kullanılması elbette önemlidir ve takip edilmelidir. Zira bu sayede taraflar ve vekilleri önemli zaman ve masraf tasarrufu sağlayacaktır. Bu da yargılamanın daha ucuz ve hızlı olmasını sağlayacaktır. Bunun yanında istinabe gibi doğrudanlık ilkesine aykırı, köhne bir sistemin yerine tam olmasa da taraf, tanık, bilirkişi ve hâkimi karşı karşıya getiren sistem elbette tercihe şayandır. Ancak unutulmamalıdır ki, yargılamanın birçok, hatta neredeyse tüm ilkelerinin tezahür yeri duruşmalardır. Keza adli gelenekler de yine çoğunlukla duruşmalarda kendini gösterir. Yargılamanın ciddiyeti, hukuk mesleklerinin icrası, taraf ve üçüncü kişilerin yargıya duydukları güven ve yine birçok husus duruşmalarda ortaya çıkar. Bu nedenle birdenbire tarafların muvafakati olmaksızın ses ve görüntü aktarımı yolu ile duruşma yapılmasının haklı bir gerekçesi bulunmamaktadır. Uygulamada hukuk davalarında henüz ses ve görüntü aktarımı yolu ile duruşma yapılmamışken, birdenbire tarafları muvafakatini aramaksızın bunun yapılabilmesine ilişkin düzenleme, bu konunun yeterince tartışılmamasından kaynaklanmaktadır. Hukukumuzda henüz ses ve görüntü yolu ile duruşma yapılmasının olumlu ve olumsuz yönleri yaşanmamış, etraflıca incelenmemiş ve tar-

tışılmamıştır.²⁴ İlk duyuşta kulağa hoş gelse de bu düzenleme birçok sorunu beraberinde taşımaktadır. Özellikle bu sorular çözülmeyen bu yönde bir genel düzenleme yapılarak, gerisinin yönetmelik hükümlerine bırakılması isabetli değildir.

Salgın dönemi sırasında mahkemelerin ses ve görüntü nakli yoluyla yapılabilecekleri duruşmaları normal zamanlarda yapılacak olanlarla karıştırmamak gerekir. Çünkü salgın döneminde mahkemelerin tarafların duruşmaya daveti hemen hemen imkânsızdı. Bu durumu genel olarak değerlendirmek isabetli olmaz. Almanya'da bazı eyaletlerde mahkemeler salgın nedeniyle bu tür duruşmalar gerçekleştirmişlerdir. Keza İsviçre'de de salgın dönemine özgü tedbirler içinde ses ve görüntü nakliyle duruşma kabul edilmişse de bu konuda özel düzenleme yapılmıştır.²⁵ Belki salgının bu konuda en önemli yönü, ses ve görüntü nakli yolu ile gölgede kalmış bir düzenlemeyi hatırlatmış ve hayata geçmesini sağlamış olmasıdır.

Ses ve görüntü nakli yolu ile duruşma yapılması uygulamasına belirli uyumsuzluklarla başlanması ve hatta pilot uygulama içindeki olumlu ve olumsuz yönlerin tespiti çok önemlidir. Yine bu konuda yeterli alt yapı ne kadar sağlanmış ve sağlanacaktır bu şimdilik bilinmemektedir. Aile hukukuna ilişkin uyumsuzluklar, basit alacaklar hakkında yapılacak uyumsuzluklar bu konuda tercih konusu olabilir. Bunun yanında ses ve görüntü nakli ile yapılması son derece zor işlemler de vardır. Örneğin tanığın dinlenilmesi ya da keşif yapılması pek çok zorluğu beraberinde getirmektedir. Tanık evinde tek başına oturur-

²⁴ Alman hukukunda bu konuyla ilgili ciddi monografiler ve makaleler yayınlanmıştır. Örneğin, A. Nissen, Die Online-Videokonferenz im Zivilprozess, 2004; S. Rebehn, "Mehr Online –Verfahren vor Arbeits-und Sozialgerichten", DRiZ 2020, s.164 vd.; M. Fuhlrott/S. Oltmanns, Virtuelle Arbeitsgerichte-Verhandlungen im Homeoffice, ArbRAktuell 2020 s. 222 vd. Bu yıl Temmuz ayında ilk kez Berlin'de ses ve görüntü nakli yolu ile duruşma denenmiştir.

²⁵ Covid-19 salgını döneminde İsviçre geçici bir tedbir olarak belirli süre duruşmaların elektronik yolla da yapılmasına imkân tanımakla birlikte, bu geçici düzenlemenin dahi sınırlarını çizmiş, istisnai ve geçici olan bu yolun çerçevesini belirlemiştir. İsviçre'de geçici bir dönem için gösterdiği hassasiyete, maalesef yapılan değişiklikte rastlamak mümkün değildir. Bu konuda bkz. Buse Dişel, İsviçre Hukukunda Covid-19 Sebepiyle Yargıda Alınan Tedbirler Özellikle Medeni Yargıdaki Düzenlemeler ve Bu Düzenlemelerin Ülkemiz Açısından Değerlendirilmesi, Lexpera Blog (<https://blog.lexpera.com.tr/isvicre-hukukunda-kovid-19-sebebiyle-yargida-alinan-tedbirler-ozellikle-medeni-yargidaki-duzenlemeler-ve-bu-duzenlemelerin-ulkemiz-acisindan-degerlendirilmesi/>) (22.05.2020)

ken dinlenebilecek midir? Yanında başka biri olacak mıdır? Bu nasıl kontrol edilecektir? Bu tür yapılan duruşmalarda tutanak düzenlenip düzenlenmeyeceği, tutanakta tarafların imzasının yer alması gerekiyorsa, bu imzanın nasıl sağlanacağı, yemin ya da hükmün açıklanması gibi tarafların ayağa kalkmalarının gerektiren prosedürün nasıl yerine getirileceği, hatta tevkil olup olamayacağı, belge ibrazı gerektiğinde bunun nasıl gerçekleşeceği gibi birçok konu ciddi olarak tartışılması gereken hususlardır. Avukat cübbe giymeden duruşmaya katılabilecek midir? Bu konuda yabancı doktrinde tanığın ses ve görüntü kaydı yolu ile dinlenilmesini doğru bulmamakta ve eleştirmektedir. Mahkemenin ciddiyeti, hâkimin duruşmadaki tavrı ve salonda bulunan kişilerin varlığı, tanığın ifadesinde önemli bir ciddiyet katmaktadır. Bulunduğu yerde dinlenecek olan tanık bu ciddiyeti gerçekten hissedecek midir?

Bu düzenlemenin uygulanabilmesi için teknik zorluklar da aşılmalıdır. Özellikle teorik olarak mümkün olsa da acaba taraflar böyle bir teknikle donatılmış mıdır? Bu uygulama sadece avukatlar bakımından mı geçerli olmalıdır?

Alman Usul Kanununun 128 a maddesine göre ses ve görüntü aktarımı yolu ile duruşma yapılması için tarafların muvafakati gerekir. Bir tarafın bu yöndeki talebi yeterli değildir. Tarafların ikisinin de ses ve görüntü nakli yolu ile duruşma yapılmasını talep etmiş olmasının arandığı halde bile, bu şekilde duruşma yapılması aleniyet ilkesi ile doğrudanlık ilkesinin belli ölçüde ortadan kalkmasına yol açar. Yeni düzenlemede, tek tarafın talebinin yeterli görülmesi söz konusu ilkelerin daha fazla ortadan kalkmasına sebebiyet verir. Ayrıca bu şekilde gerçekleştirilen duruşmada aleniyet ilkesi sağlanabilecek midir? Doğrudanlık ilkesi bu şekilde kaldırılırken hâkimin tek başına karar vermesi isabetli midir? Yapılan değişiklikte tüm bunlar görmezlikten gelinmiş, taraf eşitliği bozulmuş, gerçekten gerekip gerekmediği, şartları ve benzeri konulara ilişkin sınırlama konulmadan, teknik yeterlilik de bir kenara bırakılarak bir tarafın talebi ile ya da mahkemenin kararıyla ses ve görüntü nakliyle duruşma yapılması mümkün hale getirilmiştir.

Yapılan düzenlemenin hukukî sakıncaları ve doğuracağı tartışmalar yanında, fiilî sorunlar ve tartışmalara da yol açması kuvvetle muh-

temeldir. Örneğin, bir taraf ısrarla doğrudan duruşma yapılmasını ister, diğer taraf uzaktan katılacağını belirtirse ya da hâkim bir tarafın bu yöndeki isteğini kabul etmezse ne olacaktır? Taraflar ya da vekilleri ses ve görüntü nakliyle yapılan duruşmaya da mazeret beyan edebilecek midir? Bu durumda duruşma disiplini ile ilgili işlemler nasıl yapılacaktır? Bu duruşmalarda aleniyet ilkesinden kanunun açık hükmüne rağmen vaz mı geçilecektir? Hâkim taraflarla duruşmada sorun yaşadığını düşünerek bundan sonra duruşmaların ses ve görüntü nakliyle yapılmasına karar verirse ne olacaktır? Tarafların rızası olmadan yapılacak böyle bir işlemin daha birçok sorun doğuracağı açıktır.

Ayrıca, yapılan değişiklikle yargulamaların doğal ortamından çıkartılarak başka yerde yapılması da kolaylaştırılmaktadır. Keza, bu konudaki ayrıntıların yönetmelikle düzenlenmesi kabul edilmiştir. Oysa yargısal temel hakların tezahür alanı olan böyle bir konunun düzenlenmesi, en azından önemli noktaları kanunda belirtilmeden yönetmeliğe bırakılabilir mi? Bu hükmün de ağırlıklı olarak taraf ve avukat merkezli değil, mahkeme merkezli olduğu görülmektedir.

Islahla ilgili yapılan değişiklik (m. 177): Yapılan değişiklik ve fıkra eklemesi ile Yargıtay'ın bozma kararından ve bölge adliye mahkemesinin kaldırma kararından sonra dosya ilk derece mahkemesine geldiğinde, ilk derece mahkemesinin tahkikata ilişkin işlem yapması halinde ıslahın da yapılabileceği, ancak bozma kararına uymakla oluşan durumun ortadan kaldırılamayacağı kabul edilmiştir. Bozmadan sonra ıslah olup olmayacağı, farkı içtihadı birleştirme kararlarıyla Yargıtay'ın farklı kararlarına konu olmuştur; ayrıca ıslahın kendisi de birçok yönden tartışılan bir müessesedir. Bunların yanında bozmaya uymakla doğan hak şeklinde ifade edilen (aslında hukukiliği tartışmalı) usûlî müktesep hak üzerinde de çok tartışma mevcuttur. Yapılan düzenleme bu kadar sorunlu ve tartışmalı hususu bünyesine alarak yeni bir sorun yumağı oluşturmuştur. Oysa bu konu, özellikle HMK'nın kabulünden sonra Yargıtay'ın verdiği kararlarla belirli ölçüde de açıklık kazanmaya başlayan bir konuydu. Soruna hiçbir katkı sağlamayacak olan yeni değişikliğin söylediği tek şey, bozmadan veya ilk derece mahkemesi kararının kaldırılmasından sonra da ıslah mümkündür. Bu da zaten öyle kabul edilen bir konuydu ve düzenlemeye gerek yoktu. Bu düzenlemeyle bozmanın veya kararı kaldırmanın esasa ya da usûle mi ilişkin olması gerektiği, hangi tahkikat işlemiyle bağlantılı olacağı

gibi tartışmaların ortaya çıkması muhtemeldir. Ayrıca düzenlemenin ifadesi de tartışmalara yol açacak niteliktedir. Nitekim “*bozma kararına uymakla ortaya çıkan hukukî durum ortadan kaldırılamaz*” ifadesinin usûl hukukunda bir karşılığı bulunmamaktadır. Usûlî müktesep hak altmış yılı aşkın bir süredir uygulamada bilinmektedir. Bu ifade usûlî müktesep hakkı ne kadar kapsamaktadır? Usûlî müktesep hak dışında ortaya çıkan hukukî durum nedir? Bu soruların cevabı netleşinceye kadar uygulamada ciddî sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Unutmamak gerekir ki, bu konu çok yakın zamanda bir içtihadı birleştirme kararına da konu olmuş; ancak Yargıtay genel kurulunca içtihadı birleştirmeye gerek bulunmadığı kanaatine varılmıştır. Bu kadar yakın zamanda varılan bu kanaate rağmen düzenleme yapılması doğru değildir.

Yeni düzenlemede, hükmün istinaf mahkemesinde kaldırılmasından ya da temyiz aşamasında bozmadan sonra ıslah yapılabileceği düzenlenirken önce Yargıtay’ın bozmasından, daha sonra bölge adliye mahkemesinin kararı kaldırmasından söz edilmiştir. Kanaatimizce bu ifadenin kanun yoluna başvuru sırasına uygun olarak, bölge adliye mahkemesinin kaldırma kararından veya Yargıtay’ın bozma kararından sonra denilmesi isabetli olurdu. Özellikle bölge adliye mahkemelerinin istinaf incelemesinden sonra dosyayı ilk derece mahkemesine geri göndermesinin yolu yeni hükümlerle oldukça kolaylaştırıldığından, bu sıra genellikle böyle olacaktır. Bu konuda söylenebilecek olan diğer bir husus, hâlâ bölge adliye mahkemesinde yapılamayacak işlemlerden bir tanesi ıslahıdır (m. 357/1). Eğer bölge adliye mahkemesinin kararı kaldırmasından ya da Yargıtay’ın bozmasından sonra ıslaha başvurulabiliyorsa, istinafta neden ıslah yoluna başvurulması yasak olarak muhafaza edilmiştir. Islahın bu düzenleme ile birlikte bölge adliye mahkemesinde de yapılabilmesi aynı koşullarla mümkün olabilmeliydi. Şimdiki düzenlemede ancak hüküm kaldırılıp ilk derece mahkemesine geldikten sonra bu mümkün olabilecek ve bu yasağın zaman kaybından başka bir sonucu olmayacaktır.

Hükmün tamamlanması hakkında yapılan düzenleme (m. 305/A, 306): Hükmün tamamlanması yönündeki düzenleme, davacının talep sonuçlarından bir veya birkaçı hakkında mahkemenin karar vermesi üzerine, bu eksikliğin tamamlanması amacıyla kabul edilmiştir. 7251 sayılı Kanun değişikliği ile HMK’da kabul edilen, esasen kanun değişikliği ile mümkün olan tek özgün ve yenilik getiren düzenleme

budur.²⁶ Bunun dışındaki diğer hükümler ya mevcut düzenlemeye ek ya da farklılaştırma veya sıklıkla belirttiğimiz üzere zaten bilineni tekrar çerçevesindeki değişikliklerdir. Ancak, bu yeni ve aslında yararlı hükmün de düzenleme yeri ve şekli sorun doğuracak niteliktedir.

Bu düzenlemenin amacı, hükümde unutulmuş eksikliğin mahkemece tamamlanmasıdır. Bir talep hakkında karar verilmemesi halinde tamamlama istenebileceği gibi, mahkemenin kendiliğinden karar vermesi gereken bir husus hakkında karar vermeyi unutmuş olması halinde de tamamlama istenebilir. Örneğin objektif dava biçiminde açılan bir davada taleplerden birisinin unutulması halinde hükmün tamamlanması istenebileceği gibi, uygulamada zaman zaman karşılaşıldığı üzere kendiliğinden yargılama giderlerine karar vermesi gereken mahkemenin bunu hükmünde unutmuş olması halinde de tamamlama istenebilecektir. Esasen bu noktada yerinde ve doğru bir düzenlemedir. Ancak, hükmün tamamlanması kendisi tavzihten bağımsız şekilde ayrı bir madde olarak düzenlenip usûlü bakımından tavzihle birlikte düzenlenmesi kendi içinde sorun doğuran bir yapı oluşturmaktadır. Uygun olan ya tavzihle birlikte, ama farkları belirtilerek düzenlenmesi ya da hem içeriği hem de usulünün ayrı düzenlenmesidir.

Hükmün tamamlanmasına ilişkin düzenleme tahkim hükümlerinden esinlenilerek Kanuna alınmıştır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 437. maddesinin başlığı da "*Hakem kararının tavzihi, düzeltilmesi ve tamamlanması*"dır. Bu hükmün dördüncü fıkrasında göre;

"Taraflardan her biri, hakem kararının kendilerine bildirilmesinden itibaren bir ay içinde, karşı tarafa bilgi vermek kaydıyla, yargılama sırasında ileri sürülmüş olmasına rağmen karara bağlanmamış konularda tamamlayıcı hakem kararı verilmesini isteyebilir. Hakem veya hakem kurulu, talebi haklı bulursa, tamamlayıcı hakem kararını bir ay içinde verir. İcap ederse, bu süre hakem veya hakem kurulunca en fazla bir ay uzatılabilir".

Bu yöndeki hüküm tahkim yargılamasında bir sorun oluşturmakta, kanun yoluna başvuru bakımından da karmaşa yaratmamaktadır. Zira hakem kararlarına karşı başvurulabilecek ilk başvuru yolu

²⁶ Bu yeni düzenlemenin temelinde de, Özekes'in 2017 yılındaki görüş yazısıyla belirttiği değişiklik önerisinin yattığı anlaşılmaktadır (Öztek/Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 85)

olan iptal davası açma süresi bir ay; hakem kararının tamamlanmasını isteme süresi de yine bir aydır. Açılacak olan iptal davası bir aylık süreden sonra işlemeye başladığından, bu konuda bir sorun yaşanmamaktadır. Yine hakem kararına karşı hükmün tamamlanmasının sebebi, iptal davasında mahkemenin hakemlerin eksik bıraktığı talepleri tamamlayabilme imkânına sahip olmamasıdır. Böyle olunca hakemlerin bir aylık süre içinde hükmü tamamlamaları usûl ekonomisine de uygundur. Halbuki istinaf kanun yolunda bölge adliye mahkemesinin bu konuda karar verebilme imkânı bulunmaktadır.

Hükmün bu çerçevede değerlendirilmediğinden, en azından uygulamada bir süre ciddi sorunların yaşanmasına neden olacaktır. Muhtemel sorunların ilki, hükmü karşı istinaf süresi iki hafta iken, hükmün tamamlanmasını isteme süresinin bir ay olmasıdır. İstinaf gibi çok daha ciddi ve titiz biçimde yazılması gereken dilekçe için iki haftalık süre öngörülürken, hükmün unutulmuş kısmı için daha kısa sürede yazılabilecek bir dilekçe için bir aylık süre öngörülmesi haklı bir gerekçeye dayanmamaktadır. Ancak her iki yola öngörülen süreler içinde ayrı ayrı başvurulacaktır. Fiilen bu süre içinde istinaf incelemesi tamamlanmasa da en azından aynı anda hükmün bir kısmı için kanun yoluna başvurulmuş, diğer kısmı ise ek hüküm olarak yeni ortaya çıkmış olacaktır. Sürelerin farklı oluşu kanun yoluna başvuru bakımından da bir sorun doğuracaktır. Her şeyden önce hükmü karşı iki haftalık istinaf süresi, hak düşürücü bir süre olduğundan, taraflar hükmün tebliğinden itibaren iki haftalık süre içinde istinaf yoluna başvurmak zorundadır. Taraflardan birisi, ben bir aylık süre içinde nihai kararın tamamlanmasını isteyeceğim ve bundan sonra istinaf yoluna başvuracağım diyemeyecektir. Her iki süre ayrı ayrı işleyecektir.

İstinaf yoluna başvuran taraf, istinaf talepleri arasında hükmün eksik olduğunu istinaf sebebi yapabilecek midir? Bu konuda açıklık bulunmamaktadır. Zira bölge adliye mahkemesinin de eksik olan ya da re'sen karar verilecek bir eksikliği istinaf aşamasında tamamlaması mümkündür. Böyle bir talepte bulunmuş ise, bir aylık süre içinde yerel mahkemeden de hükmün tamamlanmasını isteyebilecek midir? İsterse bir derdestlik söz konusu olabilecektir. Bir taraftan istinaf incelemesinde bu eksiklik incelenirken, diğer taraftan ilk derece mahkemesine de ayrı bir başvuru yapılırsa, ilk derece mahkemesinin ne yapması gerektiği açık değildir. Kanaatimizce bu konuda bölge adliye mahke-

mesi kararları istikrar kazanana dek hem istinafa hem de ilk derece mahkemesine hükmün tamamlanması amacıyla başvurulması uygun olur. Zira her halde bu konuda son incelemeyi bölge adliye mahkemesi yapacaktır. İlk derece mahkemesinin hükmün tamamlanması talebi hakkında verdiği karar karşı istinaf kanun yoluna başvurulabileceğinden, hükmün tamamlanmasını inceleyecek olan yine bölge adliye mahkemesi olacaktır.

İstinaf yoluna başvuran taraf, istinaf sebebi yapmadığı nihai kararın tamamlanması talebini yerel mahkemeye yöneltirse, yerel mahkeme bu talebi inceleyerek bir karar verecektir. Bu sırada ilk verdiği nihaî karar istinaf edildiğinde, istinaf mahkemesinde ayrı sıra ve numara alacaktır.

Nihaî kararının eksik olması sebebiyle kendisine başvuru yerel mahkeme, bir aylık hak düşürücü süre içinde kendisine yapılan talebi reddederse, bu kararın ayrıca istinafı mümkün olacaktır. Buna karşılık kabul ederse, eksikliği tamamlamak için iki ihtimal söz konusu olacaktır. Yerel mahkeme eksikliği duruşma yapmadan tamamlayabiliyorsa, bu konuda kısa sürede karar verebilecektir. Örneğin eksik hesaplanan ya da unutulmuş yargılama giderlerine ilişkin eksikliği duruşma yapmadan tamamlayabilecektir. Buna karşılık eksikliğin tamamlanması tahkikatın yeniden devamını gerektiriyorsa, duruşma ve hatta duruşmalar yaptıktan sonra hükmü tamamlayabilecektir. Tamamlanan hükme karşı yeniden kanun yoluna başvurulabilecektir. Böyle bir durumda hükmün tamamlanmadan verildiği hali istinafta incelenirken, tamamlanmış halinin istinafta aynı dairede birleştirilmesi mümkün olabilecektir (HMK m. 357/1; 1661/1). Ancak bunun bazı hallerde mümkün olamayabileceğini de düşünmemiz gerekir. Özellikle unutulmuş ek talep hakkında ilk derece mahkemesinde duruşma yapılması gerektiğinde, bu konuda verilen ek karar istinaf edilinceye kadar, esas hüküm hakkındaki istinaf incelemesi tamamlanmış olabilir. Her halde ek karar istinaf mahkemesi için bekletici sorun oluşturmamalıdır.

Böyle bir duruma engel olunabilmesi ancak, nihaî kararın tamamlanması talep edilirse, bunun beklenerek istinafa gidilmesi biçiminde olabilir. Ancak böyle bir yolun açılması ihtimalinde hemen hemen tüm kararlara karşı hükmün tamamlanması talep edilerek yargılamanın daha da gecikmesine neden olunabilir.

Bu arada asıl hüküm ile tamamlanan hükümlerin ayrı ayrı kesinleşmesi ve iki ayrı ilâm gibi icraya konulması bakımından da sorunlar yaşanabilecektir Tahkimde ilgili hükümden sonra; “*Düzeltilme, tavzih ve tamamlama kararları, taraflara bildirilir ve hakem kararının bir parçasını oluşturur*” denilmiştir (HMK m. 437/5). Mevcut düzenlemede buna yer verilmediğinden iki ayrı hüküm gibi uygulama kamaşası çıkabilecektir. Keza tavzihten bağımsız bir düzenleme yapıldığından, asıl hükmün icrası aşamasında, hükmün tamamlanmasının mümkün olup olmadığı da açık değildir.

İstinaf sınırı altında kalan kararlar bakımından hükmün tamamlanmasının istenilebilmesi konusunda bir engel bulunmamaktadır. Ancak bu konuda verilen karara karşı kanun yoluna başvurulamayacaktır.

Özünde doğru ve yerinde olmakla birlikte, tahkim uygulamasına benzer şekilde alınan düzenleme, yeteri kadar tartışılmadığı ve düzenleme yeri bakımından da sorunlu olması sebebiyle uygulamada pek çok zorluğa sebep olabilecektir. Tahkimde hakemlerin elinde çoğu zaman bir uyuşmazlık bulunduğundan, hükmü tamamlamaları kısa sürede gerçekleşebilmekte ve bu yöntem bir gecikmeye neden olmamaktadır. Buna karşılık mahkemelerin bu konuda iş yükünün çok olması ve zaman zaman dürüstlük kuralına aykırı biçimde hükmün tamamlanması talebiyle karşılaşmaları pek çok haksız ve ilgisiz talebin bu arada istenmesi, yargılamaların uzamasına neden olacaktır.

İstinaf konusunda yapılan değişiklikler (değişiklikler içinde en sorunlu ve tehlikeli düzenleme) (m. 341, 353, 356, 358, 359): Kanunda istinafla ilgili birkaç hükümden değişiklik yapılmıştır. Kanunda yapılan değişiklikler içinde belki de en sorunlu ve hatta sakıncalı değişiklik istinaf hükümleri arasında yer alan 353. maddede yapılan değişikliktir. İstinafla ilgili bu değişikliklere en önemsizinden en önemlisine doğru aşağıda değinilecektir.

İstinafla ilgili değişikliklerin bir kısmı, diğer birçok değişiklikte olduğu üzere, yine şekli veya içtihatla çözülen, çözülebilecek nitelikteki değişikliklerdir. Bu çerçevede 341. maddede (m. 341/1), şekli düzeltme ile ihtiyatî tedbir ve ihtiyatî haciz kararlarından hangilerine karşı istinaf yoluna başvurulacağı konusunda yapılan değişiklik bu şekildedir. Yine 356. maddeye eklenen fıkra (m. 356/2) ile istinafta nasıl

karar verileceğini düzenleyen hüküm böyledir. İstinafta nasıl karar verileceğine ilişkin bugüne kadar en azından bu açıdan önemli bir sorun bulunmamaktaydı. Kaldı ki, şayet bir düzenleme yapılması düşünülüyorsa zaten bilineni tekrar etmek yerine, daha açık ve kapsamlı bir fıkra da eklenerek muhtemel sorunlara da çözüm üretilmesi düşünülebilirdi. İstinaflarla ilgili yapılan diğer değişiklik olan 358. madde değişikliğinde (m. 358/1 ve 3) ise, özetle daha önce istinafta yapılacak duruşma gününe kadar masraf yatırılması mümkünken, şimdi bu konuda süre iki haftadan az olmayan kesin süreye bağlanmış, aksi halde dosyanın mevcut durumuyla karar verileceği kabul edilmiştir. Bu da süreye ilişkin şekli bir değişiklik olup gerekliliği ve arzulanan amacı sağlayıp sağlamayacağı da tartışmalıdır.

İstinaf konusunda önemli ve dikkate edilmesi gereken değişiklik ise iki hükümden karşımızda çıkmaktadır. Bunlardan biri 359. maddede, diğeri ve en sorunlu olanı ise 353. maddede yapılan değişikliktir. 359. madde değişikliği ile maddeye yeni bir fıkra (yeni 3. fıkra) eklenmiştir. Bu fıkra bölge adliye mahkemesinin, ilk derece mahkemesinin kararını doğru bularak istinaf başvurusunu esastan reddetmesi halinde, red gerekçesini sınırlı tutmasıyla ilgilidir. Buna göre "Bölge adliye mahkemesi, başvurunun esastan reddi kararında, ileri sürülen istinaf sebeplerini özetlemek ve ret sebeplerini açıklamak kaydıyla, kararın hukuk kurallarına uygunluk gerekçesini göstermekle yetinebilir". Bu düzenleme, bölge adliye mahkemelerinin başvuruyu esastan reddetmelerinde de gerekçe yazmalarını amaçlıyorsa, bu gereksiz bir çabadır. Çünkü, gerekçeli karar hakkı hem Anayasa'da hem de HMK'da açıkça düzenlenmiştir; buraya yazmanın bir anlamı yoktur. Ancak getirilen hüküm aslında taraf ve avukat merkezli yargılamanın mahkeme ve hâkim merkezli yargılamaya kaymasının bir sonucu; ayrıca istinafları küçük temyize dönüştürme tehlikesinin bir yansımasıdır. Bilindiği ve çokça eleştirildiği, adil yargılanma ve hukukî dinlenilme hakkına uygunluğu tartışıldığı üzere, Yargıtay onama kararlarını çoğunlukla çok kısa gerekçelerle, hatta form gerekçelerle vermektedir. Eleştirilen bu anlayış, yapılan düzenleme ile şimdi istinaflara taşınmakta, yalnızca kanunî zemin hazırlanmaktadır. Yargıtay'ın bu konudaki uygulaması doğru değildir; ancak belirli ölçüde anlaşılabilir. Çünkü, Yargıtay hukukî denetim yapmakta, işin esasıyla ilgili bir karar vermemekte, maddî vakıaları, hukukî sebep ve usûlî gerekler dışında denetleme-

mehtedir. Ancak istinaf, denetim fonksiyonu yanında, aslında dar da olsa ikinci derecede yapılan bir yargılamadır. Bu sebeple istinafın gerekçesi de ilk derecedeki gibi tam olarak tartışıldıktan sonra verilmelidir. AİHM kararlarına da yansıdığı üzere, kanun yolunda talebin reddinde, talebin kabulü halinde olduğu gibi çok ayrıntılı gerekçe yazılması gerekli olmayabilir. Fakat bu her somut olaya göre değişeceği gibi, ayrıca gerekçenin aslı unsurlarından mahrum görünürde bir gerekçe de gerekçe olmayacaktır. Bu konuda düzenleme yapılmamış olsa, zaten esastan ret halinde, kabuldeki gibi bir gerekçe beklenmeyecek; ancak en azından istinaf talebi kabul edilmeyen tarafa makul bir gerekçe sunulmak zorunda kalınacaktır. Oysa şimdi, sayfalarca yazılan istinaf dilekçelerine karşı, belki matbu şekilde bir gerekçe ile red kararı verilmesine kanunî zemin hazırlanmaktadır. Bu eleştiriye karşı, eklenen fıkıyla gerekçede istinaf sebeplerinin özetleneceği, ret sebeplerinin açıklanacağı, kararın hukuka uygunluk gerekçesinin gösterileceğinin yazılı olduğu, bunun ise sakınca doğurmayacağı söylenebilir. Ancak burada can alıcı nokta ve sihirli kelime, fıkranın sonundaki “yetinilebilir” sözüdür. Özellikle gereği yokken böyle bir düzenleme yapılması karşısında uygulamamızın nelerle “yetinebildiği” herkesin malumudur. Düzenleme gerekli olmasa da mutlaka düzenlenecekse, en azından yetinilebilir yerine “göstermekle zorunludur” veya benzeri ifade kullanılması daha doğru olurdu.

7251 sayılı Kanun’la HMK’da istinafla ilgili değişiklikler arasında yapılan değişiklikler içinde en sorunlu, sistemi en çok tehdit edeni 353. maddenin birinci fıkrasının 6. bendinde yapılanıdır. Bu maddede istinaf aşamasında duruşma yapılmadan karar verilebilecek haller düzenlenmektedir. İstinafta da ilk derecedeki gibi kural, duruşma yapmak olmakla birlikte, istinafın özelliği ve işin niteliği gereği duruşmasız inceleme yapılacak haller ilk dereceden daha geniş tutulmuştur. Ancak, duruşmasız inceleme yapılacak hallere bakıldığında, çoğunluğu şekli şeyler olup ya dosya üzerinden hemen karar verilebilecek usûli hususlar (m. 353/1-a) veya dosya üzerinden değerlendirme yapılabilecek ya da dosya üzerinden eksiklik giderilerek karar verilebilecek esasa ilişkin hususlardır (m. 353/1-b). Bu hükümlerden ilk grupta yer alan ve uygulamada istinaf mahkemeleri ile ilk derece ve Yargıtay arasında tartışma konusu olan hüküm m. 353/1-a-6 hükmüdür. Bu çerçevede 353. maddenin 1. fıkrasının (a) bendinin (6) numaralı alt bendi

“Mahkemece, uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek ölçüde önemli delillerin toplanmamış veya değerlendirilmemiş olması ya da talebin önemli bir kısmı hakkında karar verilmemiş olması.”

şeklinde değiştirilmiştir. Yani *“hiç delil toplamama”* ve *“hiç değerlendirmeme”* yerine, uyuşmazlığın çözümünde etkili olacak ölçüde *“önemli”* ifadesi kabul edilmiştir. Hiç kadar kesin, açık ve matematikselsel olarak belirgin olan ifadeyle sorun çözemeyen uygulamanın, *“önemli”* gibi muğlak ve bu bendi geniş biçimde yorumlayabilecek hale getirmek haklı hiçbir(!) sebebe dayanmamaktadır. Bu değişiklik ile sadece bazı istinaf mahkemelerinin kanuna aykırı uygulamasına geri dönmüştür.

Bu benden çok istisnaî hallerde uygulama alanının olması düşüncesiyle bu şekilde bilinçli olarak kabul edilmişti.²⁷ Bunun sebebi ise istinaf mahkemelerinin yüzyılı aşkın süredir uygulandığı ülkelerde,²⁸

²⁷ İstinaf mahkemelerinin kurulmasına ilişkin tasarının tartışılması aşamasında, bu bent hakkındaki değerlendirmelerdir. İstinaf mahkemelerine ilişkin tasarının ve karşılaştırmalı hukuktaki örneklerinin değerlendirilmesi amacıyla İstinaf Mahkemeleri konulu uluslararası 7-8 Mart 2003 tarihli toplantıda, Avusturyalı Prof. Klicka tarafından bu konuda şöyle bir öneride bulunulmuştu:

“Değerli konuklar, son olarak sizleri bir konuda ikaz etmek istiyorum. Eğer istinaf mahkemeleri oluşturmaya karar verirseniz-ki buradaki koşulları tam olarak bilmememize rağmen ben bu mahkemelerin kurulmasından yanayım ve genel eğilime bakarak bunun doğru bir yol olduğunu düşünüyorum-lütfen bir hususa dikkat edin. Kuracağınız sistemde istinaf mahkemesinin mümkün olduğu kadar kendisinin karar vermesini sağlayın. İstinaf mahkemesinin kolay yolu seçerek bir alt mahkemenin kararını bozmakla ve tekrar birinci derece mahkemesine göndermekle yetinmeyip, karar verme yükümlülüğü duymasını sağlayın. Aksi takdirde dava birinci ve ikinci derece mahkemesi arasında gidip gelerek zaman kaybına neden olacaktır. Birinci derece mahkemesi bir karar alacak, buna karşı istinaf yoluna gidilecek, istinaf mahkemesi bir hata bulacak, ancak daha iyi ve daha doğru bir karar vermeyecek ve kararı bozup birinci derece mahkemesine göndermekle yetinecektir. Bu -tabiri caizse- kötü alışkanlık Avusturya’da çok yaygın hale gelmiştir. Kanun koyucu bu uygulamayı dikkatli bir şekilde engellemeye çalışmış, ancak yeterince başarılı olamamıştır ve dolayısıyla Avusturya’da uygulama alanında böyle bir sorunla karşı karşıya kaldık. Ben de Avusturya’nın bakışı açısından, etkin bir istinaf yolu oluşturulması için bu hususta sizleri ikaz etmek istiyorum” Thomas Klicka, İstinaf Mahkemeleri, Uluslararası Toplantı, 7-8 Mart 2003, Ankara 2003, s. 51-52. Bu toplantıdaki tartışmalardan sonra benzer sorunları yaşamamak için bu bende *“hiç”* ve *“hiçbiri”* sözcükleri ilave edilmiştir. Şimdi ise, bu benzer sorunları yaşamak üzere bent tekrar değiştirilmiştir. Bir kanunun geçmiş ve geçmiş tartışmaları bilinmeden yapılan değişiklikler, tartışılıp terkedilmiş sorunlu hususların tekrar gündeme getirilmesi ve kabul edilmesine sebep olmakta, sakıncalı sonuçlar doğurmaktadır.

²⁸ Örneğin bkz. Werner Hinz, *“ZPO Reform und Mietprozess”*, Neue Zeitschrift für

istinaf mahkemelerinin zaman içinde kolaya kaçarak ve hukuka aykırı bularak kaldırdığı kararların yeniden yargılama yapılması için ilk derece mahkemelerine gönderilmesi yönündeki eğilimin mevcut oluşu ve bunun önlenmesine ilişkin yakın zamanlarda düzenlemeler yapılmış olmasıdır. Özellikle istinaf mahkemelerinin amacına aykırı olan veya ilgisi olmayan gerekçelerle, bu bendin kapsamını genişletmek, istinaf mahkemelerinin kuruluş amacına aykırı olacak ve görevlerini de yerine getirememeleri sonucunu ortaya çıkaracaktır.

İstinaf, yeniden ele almak, hukuka aykırı bulunan ilk derece mahkemesi kararının kaldırılarak ve yeniden yargılama yapılarak bir karar verilmesini gerektirmektedir. İstinaf mahkemelerinin asıl görevi bu olmakla birlikte, kanun koyucu sınırlı biçimde ve istisnaî olarak saydığı hallerde, kararın kaldırılmasından sonra dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesine izin vermiştir.

Uygulamada sayı olarak yetersiz biçimde göreve başlayan bölge adliye mahkemeleri karşılaştıkları iş yükü karşısında bu hükmün uygulanmasını geniş yorumlamışlar ve kendilerince kanuna aykırı şekilde yaptıkları değerlendirmelerle “*delillerden birinin toplanmamış olması, delillerin hiç değerlendirilmemesidir*” gibi veciz sözlerle kararları kaldırıp dosyayı ilk derece mahkemesine geri göndermişlerdir.²⁹

Bölge adliye mahkemelerinin bazı kararlarında da, asıl görevin denetim görevi olduğu ve istinaf mahkemelerinin dar anlamda istinaf mahkemeleri olması sebebiyle dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesinin asıl olduğu kabul edilmiştir.³⁰

Mietrecht, NZM 2001/13, s. 605.

²⁹ “Çünkü davanın esasıyla ilgili gösterilen delillerden “birinin bile toplanmaması” HMK. 353/1-a.6 maddesi bağlamında gösterilen delillerin “değerlendirilmemesi” anlamını taşır.

Davanın esasını, çözümünü ve sonuçta verilecek kararı doğrudan etkileyecek nitelikteki delillerle ilgili hiç araştırma yapılmaması ya da delillerin sonuç elde edemeyecek derecede eksik toplanması arasında hiçbir fark bulunmamakta, uyumsuzluğun esasına ilişkin eksik delil, ihtilafı ve delil durumunu hiçlik noktasına getirmektedir. Bu durumun yönteminde giderilmesi, gereğinin yerine getirilmesi işlemi ilk derece mahkemesince yapılmalıdır Antalya BAM 10. HD, 21.10.2016, 2/3 (Kazancı İçtihat Bankası).

³⁰ “Dolayısıyla hüküm kısmında diğer taleplerin reddine karar verilmiş ise de gerekçe fazla çalışma ücretine yönelik herhangi bir açıklama bulunmadığından gerekçe ile hüküm birbirleriyle çeliştiğinden fazla çalışma ücreti yönünden mahkeme olumlu-olumsuz şekilde gerekçenin belirtilerek ve delillerin değerlendirilerek buna uygun hüküm tesis edilmesi gerekmekte olup, bu durumda fazla çalış-

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 353. maddesinin birinci fıkrasına göre, kararın kaldırılarak dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesi, istinaf mahkemelerinin dar anlamda mahkemeler olmasıyla ilgilendirilemez. Dar istinaf ya da sınırlı istinaf, istinaf mahkemesini ilk derece mahkemesinin tespitleri ile bağlı tutulmakta ve kararını ilk derece mahkemesince toplanan dava malzemesine dayandırmaktadır.³¹ Başka bir ifade ile istinaf yargılamasında yeni vakialara dayanmak mümkün değildir. Bunun yanında istinaf mahkemesi istinaf dilekçesi ile ve burada belirtilen sebeplerle bağlıdır. Buradaki istinafta yeni vakıa getirilmesi yasaktır.³² Bu anlamda Türk hukukundaki istinaf dar anlamda istinaftır.³³ İstinaf mahkemesinin verilen kararı sadece kaldırıp yeniden karar verilmek üzere ilk derece mahkemesine göndermesi biçiminde bir istinaf modeli kabul edilmemiştir.³⁴

İstinaf mahkemesinin ilk derece mahkemesinin kararını kaldırarak hüküm verme yetkisi bulunmakla birlikte, bunun ilk derece mahkemesinin yerine geçerek hüküm verme olarak anlaşılmaması, denetim fonksiyonunun bir devamı olarak ve onunla sınırlı olarak anlamlandırılması gerektiği de istinaf sistemine uygun değildir.

Bu konuyla ilgili olarak Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin kararı, istinafın amacına ve kanundaki düzenlemeye son derece uygun örnek bir karardır.³⁵ Bu kararın Yargıtay'ın diğer daireleri tarafından da benimsenmesinden³⁶ ve bölge adliye mahkemelerinin Yargıtay kararlarıyla

ma ücretine ilişkin esasa yönelik delillerin hiç değerlendirilmeden karar verilmiş olması nedeniyle davanın esası incelenmeden ilk derece mahkemesi kararının ortadan kaldırılması ve davanın yeniden görülmesi için kararı veren mahkemeye gönderilmesi sonuç ve kanaatine varılarak aşağıdaki şekilde hüküm kurulmuştur İzmir BAM 3. HD, 10.02.2017, 234/261.

³¹ Ejder Yılmaz, İstinaf, Ankara 2005, s. 22; Muhammet Özekes, Pekcanitez Usûl-Medenî Usûl Hukuku, C. III, 15. Bası, İstanbul 2017, s. 2244-2245; Akkaya, s. 100.

³² W. Rechberger/ D. Simotta, Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts, Wien 2010, s. 569; ayrıca Akkaya, s. 89.

³³ Nevhis Deren-Yıldırım, Teksif İlkesi Açısından İstinaf, İstinaf Mahkemeleri Uluslararası Toplantı (7-8- Mart 2003), Ankara 2003, s. 269.

³⁴ Akkaya, s. 103 vd.

³⁵ 2. HD, 04.12.2917, 5594/13799 (Kazancı İçtihat Bankası).

³⁶ "6100 sayılı HMK'nın 353. maddesinde bölge adliye mahkemelerince duruşma yapılmadan verilecek kararlar sayılmış olup, 353/1-a-6. maddesinde ilk derece mahkemesince, tarafların davanın esasıyla ilgili olarak gösterdikleri delillerin hiçbiri toplanmadan veya gösterilen deliller hiç değerlendirilmeden karar verilmiş olması halinde, esasa ilişkin inceleme yapılmaksızın kararın kaldırılmasına kesin olarak karar verileceği düzenlenmiştir. Anılan bu düzenleme ile bölge adliye mah-

doğru bir uygulamaya girmesi üzerine bu değişikliğin yapılması makul bir sebebe dayanmamaktadır.

Burada asıl ve en önemli sorun istinafların artık istinaf olmaktan çıkarak yerel birer temyiz makamına dönüşmesidir. Bölge adliye mahkemelerinden bundan sonra gerçek bir istinaf fonksiyonu beklenmemelidir; keza ilk derece mahkemelerinin de gereği gibi çalışmaması tehlikesi mevcuttur. Eğer istinaf mahkemeleri Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda istisnai ve sınırlı olarak belirlenmiş olan (HMK m. 363/1-a) dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesine ilişkin kararları sınırlı hallerin ötesine taşıyarak verirse, bu istinaf mahkemelerini temyiz mahkemesi haline getirecek ve istinaf mahkemesi ile Yargıtay arasındaki farkı ortadan kaldıracaktır. Bu ise kanun koyucunun istinaf mahkemeleri ile arzuladığı sisteme aykırı olacağı gibi istinaf sistemine de aykırılık teşkil edecektir. Böyle bir uygulama usul ekonomisine de ciddi biçimde aykırılık teşkil edecektir. Zira bu dosyaların ilk derece mahkemesi ile istinaf mahkemesi arasındaki gidiş ve gelişleri hem zaman kaybına neden olacak hem de istinaf mahkemelerinin asıl görevini yerine getirmemesi gibi bir sonucu ortaya çıkaracaktır.³⁷ Bu görüş sadece bizim görüşümüz değildir. Yukarıda (36 nolu dipnotta) ayrıntılı şekilde verilen Yargıtay kararının çok çarpıcı olan ifadelerini buraya almak yeterlidir:

kemesinin dosyayı ilk derece mahkemesine geri gönderme sebepleri, buna bağlı olarak bu yönde ve kesin nitelikli bir karar verilebilmesinin koşulları sayılmış olup öngörülen sebepler arasında, mahkemece belirtildiğinin aksine, "delillerin eksik toplanmasına" yahut "inceleme yetersizliğine" yer verilmemiştir. Öte yandan HMK'nın 353/1-a-6 maddesinin, eksik delil toplanması veya delilin eksik incelenmesi halinde ilk derece mahkemesi kararının kaldırılarak dosyanın esas hakkında inceleme yapılmaksızın mahalline iadesini mümkün kıldığı şeklinde yorumlanması halinde, HMK'nın 371/1-ç bendine göre karara etki eden yargılama eksikliğinin bulunduğu durumlarda adli yargı teşkilatı içinde sadece Yargıtay'a tanınan eksik inceleme ve değerlendirmeye dayalı bozma yetkisine eşdeğer bir yetkinin bölge adliye mahkemesine de tanındığı sonucuna varılacaktır ki, herhalde, bu sonuca katılmak mümkün değildir." 11. HD, 24.06.2019, 3166/4784 (Kazancı İçtihat Bankası). Aynı şekilde diğer bir karar için bkz.: 11. HD, 03.10.2019, 2290/6162 (Kazancı İçtihat Bankası). Aynı yönde diğer Dairelerin kararları için bkz. 2. HD, 09.05.2019, 7610/5740 (Kazancı İçtihat Bankası); 3. HD, 02.05.2019, 1447/4033 (Kazancı İçtihat Bankası); 8. HD, 17.09.2018, 14915/15730 (Kazancı İçtihat Bankası); 9. HD, 27.03.2017, 597/5190 (Kazancı İçtihat Bankası); 13. HD, 06.02.2019, 4983/1282 (Kazancı İçtihat Bankası); 20. HD, 18.12.2019, 1282/7600 (Kazancı İçtihat Bankası).

³⁷ M. Taşpolat Tuğsavul, "İstinaf İncelemesinin Sonunda Verilebilecek Kararlar", *TBB D* 2018/Ocak-Şubat s. 318 vd.

“Öte yandan HMK'nın 353/1-a-6 maddesinin, eksik delil toplanması veya delilin eksik incelenmesi halinde ilk derece mahkemesi kararının kaldırılarak dosyanın esas hakkında inceleme yapılmaksızın mahalline iadesini mümkün kıldığı şeklinde yorumlanması halinde, HMK'nın 371/1-ç bendine göre karara etki eden yargılama eksikliğinin bulunduğu durumlarda adli yargı teşkilatı içinde sadece Yargıtay'a tanınan eksik inceleme ve değerlendirmeye dayalı bozma yetkisine eşdeğer bir yetkinin bölge adliye mahkemesine de tanındığı sonucuna varılacaktır ki, herhalde, bu sonuca katılmak mümkün değildir”.

Görüldüğü üzere, bizlerin öteden beri dikkat çektiği hususa, Yargıtay'da aynı şekilde çok açık ve tereddüte mahal vermeyecek şekilde dikkat çekmektedir. Doktrinin konuyla ilgili doğrudan çalışan uzmanlarının, yapılmasını yönündeki ısrarlarına, Yargıtay'ın bu kadar açık kararlarına, hatta değişiklik Bilim Komisyonu üyelerinin dahi bu ifade değişikliğinin de aslında sorunu çözecek yönü bulunmadığını³⁸ belirtmesine rağmen hâlâ daha aynı yanlışı sürdürmenin ne yararı olacaktır? Bu tespit de aslında başlangıçta yapmış olduğumuz sorunun tam tartışılmaması ve yargının bileşenlerinin görüşünün tam alınmaması yönündeki eleştiriyi haklı kılmaktadır. Çünkü, bu değişikliğin bazı istinaf hâkimleri dışında kimseyi memnun etmeyeceği açıktır. Doktrinde önemli şekilde bu hüküm eleştirilmektedir; bu değişiklik ilk derece mahkemelerinin yargılamaını sağlıklı yapmasına engel olacaktır, Yargıtay bu durumu kararlarıyla eleştirmektedir. Peki getirilen hüküm kime ve nasıl bir yarar sağlayacaktır? Oysa bu tür hükümler geniş katılımlı tartışılabilseydi, bu şekilde bir sağlıksız düzenleme yapılma ihtimali söz konusu olmazdı.

İhtiyati tedbirler bakımından yapılan değişiklikler (m. 391, 394, 398): Bu değişikliklerden 391. ve 394. maddelerde yapılanlar aslında çok önemli değildir. Zira tedbirin reddi kararının gerekçeli verileceği fazladan açıklanmıştır. Anayasa'ya göre zaten her türlü kararın gerekçeli olması gerekmektedir; bu husus hemen hemen her usûl kitabında ve tedbirle ilgili kitapta yazan bir şeydir. Yine bu değişikliklerin adeta mutad ve belki de en önemli amacı olan, başka da bir yenilik getirmeyen kanuna hüküm koyarak yanlış uygulamayı düzeltme çabasının sonucu olan bir hüküm getirilmiştir. Burada asıl önemli değişiklik tedbir kararlarına muhalefetin sonuçlarını düzenleyen ve yaptırım hük-

³⁸ Öztekin/Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 142-143.

mü olan 398. maddedeki değişikliktir. Hükümün Anayasa Mahkemesi tarafından iptalinden sonra, kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesinin de bir gereği olarak düzenleme yapılması ihtiyacı doğmuştur. Hüküm bu ihtiyacı karşılamaktadır.

3. Önemli Düzenleme İçermeyen, Lafzî ve Şeklî Değişikliklerin Değerlendirilmesi

Yukarıda zikredilen ve önemli gördüğümüz değişiklikler dışında, diğer değişikliklerin ise ne sağladığı katkı ne yargılamaya getireceği bir yarar vardır. Yukarıda zikredilenlere önemli dememizin sebebi, bunların mevcuda göre farklılık taşımasından dolayı uygulamanın dikkatini çekmek içindir; esasen onların da çok büyük bir kısmı sorun çözmek yerine yeni sorunlar doğurmaya namzettir ve önemli ölçüde HMK yapısı ile uyumlu değildir. Zaten kategorik olarak ele aldığımız ve önemli diye ifade ettiğimiz değişikliklerin bir kısmı da, aslında ifade değişikliğinden öteye geçmemektedir; ancak müesseseleri birlikte ele aldığımız için birlikte değerlendirilmiştir.

Bu konuda örnek olarak üç maddede yapılan değişikliği ele almak istiyoruz. Bunlardan ilki 20. maddenin birinci fıkrasında yapılan değişikliktir. Maddeye kanunda öngörülen süre içinde dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesi için gerekli başvurunun yapılmaması durumunda, davanın kanun gereği açılmamış sayılacağı ve mahkemenin bu konuda resen karar vereceği yönünde açıklayıcı bir cümle ilave edilmiştir. Görevsizlik kararı üzerine süresi içinde kararı veren mahkemeye başvurulmaması halinde davanın açılmamış sayılmasına karar verilmesi gerektiği hukuk fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinin dahi bileceği basit bir bilgidir. Uygulamada bazı hâkimlerin bunu bilmiyor oluşu ve davanın konusuz kaldığından bahisle bir karar verilmesine mahal bulunmadığından söz etmeleri, bu kadar basit ve açık bir hususun kanuna yazılmasını gerektirmemelidir. Eğer uygulamada böyle bir sorun varsa, bilgi eksikliği giderilmeli ve önlem alınmalıdır. Her hâkimin hatasını düzeltmeye yönelik açıklamalar kanuna konulmamalıdır, konulamaz; bu sonu gelmez boşuna bir çabadır. Yargıtay içtihatlarıyla açıklığa kavuşmuş ve yeknesak bir uygulamaya geçilmesinden sonra bu eğitici eklemenin gereksiz bir çabanın sonucunu olduğu kanısındayız.

Daha önce yukarıda kanunlaştırma sürecindeki sorunlara değinirken belirttiğimiz üzere, 20. madde ile 331. madde arasında da uyum sorunu ve çelişki mevcuttur. Görevsizlik ve yetkisizlik kararı üzerine yapılacak işlemlerle ilgili değişiklik yapılan 20. maddede, belirtilen işlemlerin süresinde yapılmaması halinde, hâkimin davanın açılmamış sayılmasına “re’sen” karar vereceği kabul edilmiştir. Bunun yanında esastan sonuçlanmayan davalarda yargılama giderlerini düzenleyen 331. maddenin 2. fıkrasında ise “Görevsizlik veya yetkisizlik kararından sonra davaya bir başka mahkemede devam edilmemiş ise talep üzerine davanın açıldığı mahkeme dosya üzerinden bu durumu tespit ile davacıyı yargılama giderlerini ödemeye mahkûm eder.” denilerek, hâkimin işin esası hakkında re’sen karar verdiği bir konuda, yargılama giderleri bakımından tarafın “talebi” olup olmadığına bakması gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Aynı konunun farklı yönlerini düzenleyen bir hükümde “re’sen” kararı, diğerinde “talep üzerine” kararı esas almak hukukî ve mantikî anlamda bir çelişkidir. Zaten tarafın talebine ihtiyaç duyulan bir konuda, re’sen karar vermenin ne anlamı kalmaktadır? Mahkeme bir konuda karar verdiğinde yargılama giderlerine de ayrıca karar vermek durumundadır. Ancak 331. maddede açıkça talep arandığı (ve hüküm böyle kaldığı) için bunu nasıl yapacaktır? Unutmamak gerekir ki 7251 sayılı Kanunla 331. maddede bir değişiklik de yapılmıştır. Şayet bu hükme hiç dokunulmasaydı, belki unutulmuştur denilebilirdi; ancak hükümde önemsiz bir ifade çıkartılmış olmasına rağmen, asıl önemli hususun unutulmuş olması, değişikliklerle ilgili sürekli dikkat çektiğimiz kanundaki özen ve tartışma eksikliği ile ilişkili hükümlerin tipik yansımasıdır.

Bu konuda üzerinde durulacak diğer bir düzenleme ise, hâkimin reddi sebeplerini düzenleyen 36 maddenin (c) bendine, hâkimin daha önce aynı uyuşmazlıkta arabuluculuk veya uzlaştırmacılık yapmış olmasının eklenmesidir. Böyle bir hüküm bulunmasa da, bu husus zaten red sebebi olarak kabul edilecektir. Zira Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 36. maddesinin ilk bendinde yer alan, “*hâkimin tarafsızlığından şüphelyi gerektiren bir hal bulunması*”, hâkimin arabulucu ya da uzlaştırmacı olması hali için de geçerlidir. Birinci bent genel bir hüküm olup ayrıca belirtilmeyen sebepler bu bent kapsamında değerlendirilebilecektir. Genel bir sebebin içinde tereddütsüz olarak yer alabilecek bu nedenin, ayrıca maddede yer alması gereksiz bir düzenlemedir,

faydalı fazlalık dahi sayılamaz. Kanun yapma tekniği bakımından da lüzumsuzdur. Şayet bu yol açılırsa, bundan sonra ret sebebi sayılacak her şeyin her kanun değişikliğinde kanuna eklenmesi gerekir.

Son örnek olarak vermek istediğimiz gereksiz bir düzenleme, 94. maddenin ikinci fıkrasına eklenen cümle ile ilgilidir. Bu cümleye göre, hâkim tayin ettiği sürenin kesin olduğuna karar verebilir. Bu takdirde hâkim tayin ettiği kesin süreye konu olan işlemi hiçbir duraksamaya yer vermeyecek şekilde açıklar ve süreye uyulmamasının hukukî sonuçlarını açıkça tutanağa geçirerek ihtar eder. Kesin olduğu belirtilmeyen süreyi geçirmiş olan taraf yeniden süre isteyebilir; bu şekilde verilecek ikinci süre kesindir ve yeniden süre verilemez. Hâkimin tayin ettiği kesin süreye konu olan işlemi hiçbir duraksamaya yer vermeyecek şekilde açıklaması ve süreye uyulmamasının hukukî sonuçlarının açıkça tutanağa geçirerek ihtar etmesi, zaten uygulamada tereddütsüz olarak uygulanmakta idi.³⁹ Uygulamada bu ihtarın yeri-

³⁹ Nitekim Yargıtay kararları tereddütsüz bu yöndedir. Örneğin, “6100 sayılı HMK’nın 90. maddesi gereğince; süreler, kanunda belirtilir veya hâkim tarafından tespit edilir. Kanunda belirtilen istisnai durumlar dışında, hâkim kanundaki süreleri artıramaz veya eksiltemez. Hâkim, kendisinin tespit ettiği süreleri, haklı sebeplerle artırabilir veya eksiltebilir; gerekli gördüğü takdirde, bu konudaki kararından önce tarafları da dinler.

Aynı yasanın 94. maddesi gereğince; kanunun belirlediği süreler kesindir. Hâkim, tayin ettiği sürenin kesin olduğuna karar verebilir. Aksi hâlde, belirlenen süreyi geçirmiş olan taraf yeniden süre isteyebilir. Bu şekilde verilecek ikinci süre kesindir ve yeniden süre verilemez. Kesin süre içinde yapılması gereken işlemi, süresinde yapmayan tarafın, o işlemi yapma hakkı ortadan kalkar.

Kanun ya da hakim tarafından tayin edilmiş olan kesin süre içerisinde yerine getirilmeyen bir işlemin bu süre geçtikten sonra yerine getirilmesine yasal olanak bulunmamaktadır. Kesin süre içerisinde yerine getirilmeyen işlem bazen davanın kaybedilmesi sonuçlarını da doğurmaktadır. Davaların uzamasını veya uzatılmak istenmesini engellemek üzere konan kesin süre kuralı, kanunun amacına uygun olarak kullanılmalı, davanın reddi için bir araç sayılmamalıdır.

Bu nedenle de hakim tarafından kesin süre verilirken;

- 1-) Kesin süreye konu işlemin gerekli ve tarafların yerine getirebileceği bir işlem olması,
- 2-) Verilen sürenin işlemin yapılması için yeterli ve makul bir süre olması, duruşma gününe kadar kesin süre nedeniyle yapılacak işlem sonrası başka bir işleme gerek yok ise bu sürenin takip eden duruşma gününe kadar verilmesi,
- 3-) Yapılması gereken iş veya işlemler birer birer, varsa masraflarının da miktarıyla birlikte açıkça gösterilmesi,
- 4-) Sürenin kesin olduğu ve sonuçlarının tarafa açıklanması ile tarafların bu konuda açıkça uyarılmış olması zorunludur.” 14. HD, 23.05.2019, 11379/4700 (Kazancı İçtihat Bankası)

ne getirildiği pek bilinmese de tutanakta parantez içinde (ihtar edildi) yazılarak bunun gereğinin yerine getirildiği gösterilmeye çalışılıyordu. Hiçbir duraksamaya uğramadan uygulanan ve Yargıtay kararları ile de istikrar kazanmış olan bu hususun, ayrıca kanunda düzenlenmesi yapılan en gereksiz değişikliklerden birisi olmuştur. Uygulamada hiçbir tereddüt oluşturmeyen bu hususun ayrıca kanun maddesi haline getirilmesi gereksiz bir çabadır. Bu çaba ile maddeye gereksiz bir cümle eklemekle kalmamakta, genel değerlendirmede de belirtildiği üzere kanun yapma tekniğine aykırı olarak uygulamacılara talimatnameye dönüşen, yönetmelik benzeri bir düzenleme sonucunu doğurmaktadır.

Bu örneklerden de hareketle 7251 sayılı Kanun'la 6100 sayılı HMK'da yapılan ve önemli sayılmayacak değişikliklerin ana özelliklerini şöyle ifade edebiliriz:

- Bu değişikliklerin bir kısmı, aslında zaten bilinen, açık olan hükümlerin açıklanması ya da uygulamada önemli ölçüde istikrar kazanmış Yargıtay kararlarında yerleşmiş olan hususların kanun maddesinde belirtilmesidir. Bugüne kadar içtihatla istikrarlı şekilde tereddüt edilmeyen uygulamalar, bundan sonra kanuna dayatılarak yapılmaktan öte anlam taşımamaktadır.

“...6100 sayılı HMK'nın 94. maddesi uyarınca kesin sürenin hukuki sonuç doğurabilmesi için, buna ilişkin ara kararın hiçbir duraksamaya yer vermeyecek biçimde açık olması, taraflara yüklenen yükümlülüklerin neler olduğunun ve her iş için yatırılacak ücretin hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde açıklanması, miktarının net olarak belirlenmesi gerekir. Ayrıca verilen sürenin amacına uygun, yeterli ve elverişli olması, kesin süreye uymamanın doğuracağı hukuki sonuçların açık olarak anlatılması ve tutanağa geçirilmesi, bunlara uyulmaması durumunda mevcut kanıtlara göre karar verilip, gerektiğinde davanın reddedileceğinin açıkça bildirilmesi suretiyle ilgili tarafın uyarılması gerektiği her türlü duraksamadan uzaktır”.

3. HD, 02.12.2019, 2544/9555 (Kazancı İçtihat Bankası).
Görüldüğü üzere Yargıtay kararları bu konuda çok açıktır. Bu kadar açık Yargıtay kararları karşısında, kanun değişikliği ile hangi sorun çözülmüştür sorusunun cevabı yoktur. Yargıtay kararlarında öteden beri tekrar edilen, çok açık olan ve istikrar kazanmış ifadeleri Kanuna geçirmenin kanun tekniğine uygun olduğu söylenemez. Bu kadar açık ve anlaşılır Yargıtay kararlarını uygulamayan hâkimlerden ve avukatlardan endişe ediliyorsa, aynı endişenin kanuna ne yazılırsa yazılısın kanun hükümlerini de uygulamayacaklarından endişe edilmelidir. Şayet bu yol izlenecekse, bundan sonra Yargıtay'ın tüm müstakar içtihatlarını kanun metinlerine geçirmek gibi, kanun tekniğine aykırı ve sonu da olmayan bir yol izlenmesi tehlikesi mevcut demektir. Bu tür değişiklikler yapılması halinde, kanun yapmakla değil, Yönetmelik yapmakla dahi başedilemez bir durum ortaya çıkacaktır.

- Bazı değişiklik hükümleri ise, kazuistik düzenleme şeklinde olup Yönetmelikle düzenlenecek ya da kanunun uygulanmasında somut olaya göre belirlenecek özel nitelikteki açıklama hükümleridir.
- Bazı değişikliklerde, ilginç bir yol izlenerek madde ya da fıkraların yeri değiştirilmiş, maddenin içinde ifadelerin yeriyle oynanmış, bununla da kanunda yeni bir şey yapıldığı ve sorunun çözüleceği izlenimi verilmiştir. Bu şekilde yeni bir şey yapılmadığı ve sorunlar çözülemeyeceği gibi; bu şekilde bir yerde gereksiz değişiklik yapılırken, başka bir hükümde benzer veya onunla uyumlu şekilde yapılması gereken değişiklik unutulduğundan, bu sefer hem çelişki doğmakta hem de yeni sorun ve tartışmalara kapı açılmaktadır. Bu da aslında zaten sorun çözmeyen gereksiz bir değişikliğin, durup dururken olmayan sorunlar doğurması demektir. Bu açıdan değişiklik reform adı altında sorun çözmek için yapılmışsa da aslında yeni sorunlar doğuran bir değişikliktir.
- Değişikliklerin bir kısmında, aslında ilgili maddeye bir fıkra eklenerek düzenleme yapılabilecekken, kanun sistematliğini, bir yönüyle kanun estetiğini bozacak şekilde hükümler getirilmektedir. Hatta bu yöntem, olumlu sayılacak değişiklikler için de yukarıda örnekleri verildiği üzere, yeni sorunlar doğuracak niteliktedir.
- Değişiklik yapılan maddelere bakıldığında, bir kısmının Anayasa Mahkemesi'nin iptali sebebiyle yapılan değişiklikler olduğu, bir kısmının zaten maddenin amacı ve anlamından çıkan değişiklikler niteliği taşıdığı, bazılarının değişikliğe kendi içinde uyum amacıyla yapıldığı, sevkedilen bazı hükümlerin yerinin ise aslında başka kanunlar olduğu görülmektedir.
- Bu tür değişikliklerin yapılması ile yapılmaması arasında çok büyük fark olmadığı gibi, değişikliğin esaslı bir sorun çözme özelliği de bulunmamaktadır; hatta belirttiğimiz üzere yeni sorunlar doğuracak niteliktedir.

Genel özellikleri bunlar olan önemsiz ve şekli değişiklikler üzerinde ayrıca durmayacağız. Bu konuda gerektiğinde daha önce Lexpera Blog'da yayınlanan makalemizden yararlanılmasını öneriyoruz.

Sonuç

Yargı Reformu Paketi olarak ifade edilen kapsamda 7251 sayılı Kanun'la öncelikle 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda, ayrıca usûl hükmü içeren diğer kanunlarda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklik henüz Teklif halindeyken Lexpera Blog'da ayrıntılı bir çalışma yayınlamış ve en azından çok temel yanlışlardan dönülmesini, çelişkili ve faydasız, keza sistemi bozacak, sorunlu değişikliklere dikkat çekerek onlardan vazgeçilmesini umut etmiştik. Ancak o umut çoğu kez olduğu üzere boş bir umut olarak kalmış, karşılığını bulmamıştır. 7251 sayılı Kanun aslında yararlı bir değişiklik içermeden, hatta yeni birçok sorunu birlikte getirerek yürürlüğe girmiştir.

Yapılan değişikliğe bakıldığında gerçekten yenilik getiren, sorun çözen, evet bu sisteme katkı sağlayacaktır denilen bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Aksine aleniyet ilkesiyle, belirsiz alacak davasıyla, ön incelemeyle, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesiyle, tahkikat ve duruşmanın ses ve görüntü nakliyle yapılmasıyla, ıslahla, sözlü yargılamayla, istinafla ilgili hükümlerde, mevcut sistemi bozacak ve sorun doğuracak değişiklikler yapıldığı söylenebilir. Bunların içinde özellikle istinafta yapılan değişikliklerle ilk derece-istinaftemyiz sistemi bozulacak, istinaflar birer küçük temyize dönüşecek, istinaf asıl işlevini kaybedecektir. Yapılan değişiklikler içinde tek yeni sayılacak müessese hükmün tamamlanmasıdır; onun da düzenleme yeri ve şekli uygulamada birçok soruna yol açacak niteliktedir.

Değişikliğin içeriği kadar hazırlanma süreci ve değişikliğin genel felsefesi de sorunludur. Öncelikle değişiklikte şeklen ve kâğıt üstünde görüşler alınmışsa da gerçek anlamda katılımcı bir yöntemle değişiklik hükümleri tartışılıp değerlendirilmemiştir. En son üç yıl önce alınan ve üzerinde tartışma yapılmayan görüşlerin değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Tartışma ve değerlendirme imkânının olmadığı en somut göstergesi, bu kadar önem atfedilen ve "reform" (!) olarak sunulan değişiklik Teklifinin, aslında hiçbir acelesi yokken ve temel sorunlar yerinde duruyorken, ilgili eleştiri ve önerilerin hiç dikkate alınmadan, çok farklı önceliklerin olduğu Dünyayı etkileyen bir salgın döneminde kanunlaşmasıdır. Keza 6100 sayılı HMK'nın kabulünden sonra, taraf ve avukat merkezli bakış açısı terkedilerek mahkeme ve hâkim bakış açısının hâkim olduğu değişikliklerin son halkası 7251 sa-

yılı Kanun'la yapılan değişikliklerdir. Bu sebeple değişiklik hem yöntem ve amaç hem de içerik olarak eleştiriye açıktır.

Bugün hukukumuzda gerçekten yararlı bir şey yapılmak isteniyorsa, en doğru şey bir süre kanun yapmamak, özellikle temel kanunlara dokunmamaktır. Bilhassa "reform" (!) adı altında yapılan değişikliklerin bir fayda sağlamadığı tecrübe ve somut göstergeleriyle sabittir; hatta bu reformlar faydadan çok zarar getirmekte, ileri götürmek yerine geriye götürmektedir. Şayet gerçekten yararlı ve yargılamaya katkı sağlayacak değişiklik yapılmak isteniyorsa, öncelikle neredeyse herkesin üzerinde mutabık kaldığı aslî, temel ve insan kalitesi ile ilgili hususlar öne alınmalı, ayrıca kanunların doğru uygulanmasına yönelik sorunlar çözülmelidir. Bugün Ülkemizde yeni kanun ihtiyacından çok, doğru uygulama ve doğru uygulayıcı sorunu vardır. Doğrudan uygulamaya yönelik olan usûl hükümleri konusunda, doğru uygulama ve doğru uygulayıcı daha da önem taşımaktadır. Bu gerçek görülmeden yapılacak kanun değişiklikleri, sorunları ötelemek, görmezlikten gelmek, eleştirileri bir süre başka yöne kanalize etmek dışında bir işe yaramamaktadır. Henüz dokuz yılı dolan temel ve hukuk uygulamasına yön veren yargılama kanununda (ortalama her altı ayda bir değişiklik anlamına gelecek) 18 değişiklik yapmanın izah edilebilir tarafı bulunmamaktadır. Bu değişikliklerle ne yargılamalar hızlanmış ne sorunlar çözülmüş ne de reform denilecek sonuçlar doğmuştur. Her değişiklik yeni bir sorunu da birlikte getirmektedir. Daha önceki değişiklikler bir sonuç vermediği gibi, 7251 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler de bir sonuç vermeyecek, hatta daha çok soruna yol açacak bir nitelik taşımaktadır. Gerçek bir hukuk devletinde kanunların sayısını artırmak değil, hukukun niteliğini artırmak önemlidir. Çünkü kanunlar arttıkça hukuk ve hukuka duyulan güvende azalma görülmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

Akkaya Tolga, Medenî Usûl Hukukunda İstinaf, Ankara 2009.

Cüceloğlu Doğan, Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları, 2. Basım, İstanbul 2002.

Konca Kurt Nesibe, Medenî Usûl Hukukunda Aleniyet İlkesi, Ankara 2009.

Nissen A., Die Online-Videokonferenz im Zivilprozess, 2004.

Özekes Muhammet, Pekcanitez Usûl-Medenî Usûl Hukuku, C. III, 15. Bası, İstanbul 2017.

Pekcanitez Hakan/Atalay Oğuz/S. Özkan Meral/Özekes Muhammet, İcra ve İflâs Hukuku Ders Kitabı, 6. Bası, İstanbul 2019.

Rechberger W./Simotta D., Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts, Wien 2010.

Yılmaz Ejder, İstinaf, 2. Baskı, Ankara 2005.

Makaleler

Deren-Yıldırım Nevhis, Teksif İlkesi Açısından İstinaf, İstinaf Mahkemeleri Uluslararası Toplantı (7-8- Mart 2003), Ankara 2003.

Ercan İbrahim, Mukayeseli Hukuktaki Düzenlemeler Çerçevesinde Küçük Alacakların Tahsili Konusunda Öneriler, *Selçuk Üniversitesi HFD* 2012/1 (C. 20).

Fuhlrott M./Oltmanns S., Vietuelle Arbeitsgerichte-Verhandlungen im Homeoffice, *ArbRAktuell* 2020, 222.

Klicka Thomas, İstinaf Mahkemeleri, Uluslararası Toplantı (7-8 Mart 2003), Ankara 2003.

Kramer Xandra E. [Çev. Ayşe Gülin Güralp], Avrupa'da Usul Hukukunun Yeknesaklaştırılmasına Yönelik Büyük Bir Adım: Avrupa Küçük Talepler Usulü, Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Ankara 2009.

Özekes Muhammet, Abonelik Sözleşmelerinden Kaynaklanan Para Alacaklarına İlişkin Yeni Takip Yolu (7155 sayılı Kanun'un Düzenlemesi), *İzmir Barosu Dergisi* 2018/3.

Özekes Muhammet, Zorunlu Arabuluculuğun Hak Arama Özgürlüğü ve Arabuluculuk İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi, Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu, Yargıtay'ın 150. Kuruluş Yılı Dönümü Etkinliği, Yargıtay ve AYBÜ Hukuk Fakültesi, Ankara/6-7 Aralık 2018, (Toplantı Kitabı, Ankara 2019).

Özekes Muhammet/Atalı Muratı, 7036 sayılı Yeni İş Mahkemeleri Kanunu Üzerine Eleştiri, Değerlendirme ve Öneriler, Yeni İş Mahkemeleri Kanunu Üzerine, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul Üniversitesi İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul/23 Aralık 2017 (Toplantı Kitabı: Edt. Ö.Ekmekçi vd., İstanbul 2018)

Özekes Muhammet, İstinaf İncelemesi Sonunda Verilecek Kararlar, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde İstinaf, XV. Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı, Tebliğ ve Tartışmalar Bölümü, Ankara 2018 (Adalet Bakanlığı Yayını).

Öztek Selçuk, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirmesi", II. Oturum, 3. Bölüm, Tartışmalar, Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı V, Ankara 2007 (TBB Yayını).

Öztek Selçuk/Taşpınar Ayvaz Sema/Kale Serdar, Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi'ne İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi, *TBB D* 2020 Temmuz-Ağustos (149).

- Pekcanitez Hakan, Hukuk Muhakemeleri Kanununun Erozyon Süreci, TBBD 2017 (133).
- Pekcanitez Hakan, Reform Kurumları, XV. Dünya Usul Hukukçuları Kongresi, 25-28 Mayıs 2015, İstanbul 2016.
- Pekcanitez Hakan, Yargıtay Yönünden Hukuk Muhakemeleri Kanununun Değerlendirilmesi, TBBD 2019/144.
- Pekcanitez Hakan, Medenî Usûl Hukukunda Aleniyet İlkesi, Makaleler, C. I, İstanbul 2016.
- Rebehn S., Mehr Online –Verfahren vor Arbeits-und Sozialgerichten, DRİZ 2020, 164.
- Taşpolat Tuğsavul Melis, İstinaf İncelemesinin Sonunda Verilebilecek Kararlar, TBBD 2018 Ocak-Şubat (134).
- Werner Hinz, ZPO Reform und Mietprozess, Neue Zeitschrift für Mietrecht, NZM 2001/13.

İnternet Kaynakları

- Dişel Buse, İsviçre Hukukunda Kovid-19 Sebebiyle Yargıda Alınan Tedbirler Özellikle Medenî Yargıdaki Düzenlemeler ve Bu Düzenlemelerin Ülkemiz Açısından Değerlendirilmesi, Lexpera Blog (<https://blog.lexpera.com.tr/isvire-hukukunda-kovid-19-sebebiyle-yargida-alinan-tedbirler-ozellikle-medeni-yargidaki-duzenlemeler-ve-bu-duzenlemelerin-ulkemiz-acisindan-degerlendirilmesi/>) (22.05.2020)
- Pekcanitez Hakan/Atalay Oğuz/Özekes Muhammet, Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin (2020) Değerlendirilmesi, <https://blog.lexpera.com.tr/hmk-ile-bazi-kanunlarda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-teklifinin-2020-degerlendirilmesi/> (30.03.2020).
- HMK'da 7251 sayılı Kanun'la Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi, İzmir Barosu, 06.08.2020 (<https://www.izmirbarosu.org.tr/HaberDetay/2127/hmk-da-7251-sk-ile-yapilan-degisiklikler-canli-yayinda-degerlendirildi>) (Erişim: 07.08.2020)

